

Amerikan Aydınlanması: Bir Giriş Denemesi

Mümin Köktaş

Yrd. Doç. Dr. | Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

liberal düşünce Yıl 19, Sayı 73-74, Bahar - Yaz 2014, s. 109 - 137.

Giriş

Modern toplumun hangi siyasal, felsefi temellere dayandığını anlamak için Aydınlanma Çağı üzerinde durmak hala önemini korumaktadır. Aydınlanma Yüzyılı'nın çağdaş toplumlar üzerindeki olumlu veya olumsuz etkisine yönelik dikkate değer bir literatür oluşmuştur. Ancak özellikle ülkemizde Aydınlanma çalışmalarındaki başat eğilimlerin ve analizlerin Kıta Avrupa'sına yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Amerikan Aydınlanmasının bu nedenle görece olarak uzun zamanlar ihmal edildiği söylenebilir. Batı'da bu alanla ilgili önemli bir literatür oluşmakla birlikte, Türkiye'de Amerikan Aydınlanması çalışmaları tatmin edici bir seviyede değildir.¹ Bunun başlıca nedeni, Osman-

¹ YÖK veri tabanında Amerikan Aydınlanması konusunda yazılmış yüksek lisans veya doktora tezi bulunmamaktadır. Amerikan Aydınlanması çerçevesinde yapılmış müstakil çalışmalara örnek olarak, Bahar Gürsel tarafından Bilkent Üniversitesi'nde tamamlanan "Jefferson'un Cumhuriyeti: Bağımsızlık Beyannamesi, Virginia Din Özgürlüğü Yasası ve Virginia Üniversitesi" başlıklı yüksek lisans tezi (Bilkent Üniversitesi, Tarih Bölümü, 2000) ve Orçun İmga tarafından Gazi Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Amerika Birleşik Devletleri'nde Kilise ve Devlet Ayrılığının Tarihî Kökleri ve Felsefî Temelleri" başlıklı doktora tezi verilebilir (Orçun İmga, *Amerika'da Din ve Devlet*, Ankara, Liberte Yayınları, 2010). Benzer şekilde Amerikan Aydınlanmasına özgü bir kitap yoktur. Ahmet Çiğdem'in *Aydınlanma Düşüncesi* (İletişim Yayınları, 2009) başlıklı kitabındaki Amerikan Aydınlanması bölümü detaylı bir çalışma olmamakla birlikte bilinen çalışmalardan birisidir. Lain Hampsher-Monk'un *Modern Siyasal Düşünce Tarihi* (Say Yayınları, 2004) adlı kitabında "Publius: Federalist" başlıklı bölüm Türkçe literatürdeki en kapsamlı Amerikan Aydınlanması yazılarından birisidir. Ancak sadece Federalist Yazılar çerçevesindeki tartışmalara bakmaktadır. Ömer Çaha'nın *Bitmeyen Beraberlik: Modern Dünyada Din ve Devlet* (Timaş Yayınları, 2008) adlı kitabı Amerika'da din-devlet ilişkilerine yer vermektedir. Yine Ömer Çaha'nın *Liberal Düşünce Dergisi*'nde (Sayı: 30-31, 2003) yayımlanan "Amerikan Modeli: İnanç ile Özgürlüğün Buluşması" başlıklı makalesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Benzer şekilde Ahmet Kuru'nun *Pasif ve Dışlayıcı Laiklik: ABD, Fransa ve Türkiye* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011) adlı kitabında Amerika'daki din-devlet ilişkileri ele alınmıştır.

lı-Türkiye modernleşme sürecinin önemli oranda Fransız etkisiyle biçimlendirilmesidir. Bu süreç içerisinde Aydınlanma açısından Britanya dahi yeterli ölçüde dikkat çekmemiştir. Diğer yandan, Türkiye'deki entelektüel çevrelerde etkili olan sol-sosyalizm etkisi nedeniyle, Amerikan Aydınlanmasına ihtiyaç duyulmamış veya o kapitalizm kavramı üzerinden bir indirgemeciliğe kurban edilerek ihmal edilmiştir. Bunun yanında, Türkiye'deki cari parlamenter anayasal düzen açısından Amerikan federal başkanlık sistemi ve onun entelektüel kaynaklarının çalışılmasına gerek duyulmamıştır.

Bu çalışmada Amerikan Aydınlanması ele alınacaktır. Aydınlanma hareketinin başlangıç ve sonu açısından kesin tarihler belirlemek imkansızdır veya herhangi bir tarih belirlemesi her türden eleştiriye açık olacaktır. Ancak Aydınlanma bir 18. Yüzyıl fenomeni olduğundan, Amerika bağlamında yine 18. Yüzyıla bakılacaktır. Konunun bütün boyutlarıyla ele alınması bu makalenin imkanlarını aşacağından, bu çalışmada Amerikan Aydınlanmasının temeli ni oluşturan siyaset, din, bilim gibi temel yönelimlerden bazıları üzerinde durulacaktır. Makalenin temel amacı Amerikan Aydınlanmasının dayandığı esasları ve bu esasların oluşmasında rol oynayan faktörleri ortaya koymaktır. Böylece Amerikan Aydınlanmasının Avrupa Aydınlanmasından benzer veya farklı yönleri gösterilmiş olacaktır. Ayrıca Amerikan Aydınlanmasının, özgürlük, adalet, eşitlik, işleyebilen ama özgürlüğü tehdit etmeyen bir siyasal sistemin nasıl olabileceği, din-siyaset-toplum ilişkilerinde özgür bir toplumun alabileceği bir biçim, erdem-siyaset ilişkisi, bilim ve üniversitelerin gelişimi konularında dikkate değer fırsatlar sunduğunu görmenin ülkemizdeki tartışmalara zenginlik kazandıracakı düşünülmektedir. Diğer taraftan, 18. Yüzyıl Avrupa entelektüel dünyasında Britanya siyasal sisteminin mevcut en iyi rejim olduğu hakkında neredeyse ortak bir kanaat bulunmaktadır.² Amerikalılar, İngiliz siyasetini örnek alıp onu daha da ileri götürdüklerine inanırlar. Bu nedenle bu tartışmaların Türkiye'deki akademik hayata dahil edilmesi önemli görülmekte ve daha sonra gerçekleştirilebilecek çalışma alanları için ipuçları vermek amaçlanmaktadır.

Aydınlanma bağlamında sorulacak ilk soru 18. Yüzyılda tek bir Aydınlanmadan mı yoksa Aydınlanmalardan mı söz edilmesi gerektiğidir. Amerikan Aydınlanması üzerine düşünmek kaçınılmaz olarak 18. Yüzyılın Batı dünyasında süregelmekte olan deneyimleri dışlamak anlamına gelmez. Peter Gay (1976: 3) Aydınlanma üzerine başyapıtlardan biri olan eserine şu gözlemlerle başlar: "On sekizinci yüzyılda birçok felsefe olmakla birlikte, tek bir Ay-

2 Bu konuda bir değerlendirme için bkz. D. Lieberman (2006), "The Mixed Constitution and the Common Law", *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, M. Goldie and R. Wokler (Ed.), Cambridge, Cambridge University Press: 317-346

dınlanma vardır.” Gay burada tek bir Aydınlanma hareketinden söz ederken çoğunlukla Fransız Aydınlanması üzerinde durmaktadır, Aydınlanmadan çoğunlukla Fransız Aydınlanmasını anlamaktadır. Bu nedenle Argümanlarını önemli oranda Fransız deneyimine dayandırmıştır. Ülkemizde ve dünyada Aydınlanmanın neredeyse tek yorumunun Fransız perspektifi olarak anlaşılması olmasının nedenlerinden birisi bu indirgeme olmuştur. Bu nedenle Batı dünyasının en zengin ve farklı deneyimlerinden birisi olan 18. Yüzyıl gerektiği ölçüde değerlendirilememiştir. Bir Aydınlanma hareketi söz konusu olmakla birlikte, farklı siyasal ve kültürel durumlarda Aydınlanmanın farklı karakterler gösterdiği aşikardır. Düşünce tarihinin birikimlerinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için bu farklılıkların çalışılması zaruridir. Artık Fransız Aydınlanması, Alman Aydınlanması, İngiliz Aydınlanması, İskoç Aydınlanması, Amerikan Aydınlanması gibi ülke perspektiflerinin yanında, şehir merkezli Berlin Aydınlanması, Glasgow Aydınlanması³, Aberdeen Aydınlanması⁴ veya din merkezli Protestan Aydınlanması,⁵ Katolik Aydınlanması⁶ gibi kavramsallaştırmalar ve analizler literatürde yaygınlık kazanmaktadır.

Amerikan Aydınlanmasının Batının diğer Aydınlanma gelenekleriyle ilişkisi bu çalışmanın ilgi alanında olmamakla beraber anlamlı bir sorunsaldır. Siyasal düşünce tarihi çalışmalarında Batı dünyasını genel olarak Anglo-Saxon ve Kıta Avrupası olarak ikiye ayırmak yaygın bir tutumdur. Benzer bir ayrımı Aydınlanma çalışmaları için de yapmak faydalıdır. Bu anlamda Amerikan Aydınlanması, İskoç ve İngiliz Aydınlanmasıyla daha yakın ilişki içindedir. Fransız geleneğinin Amerika üzerindeki etkisi bu ikisine göre daha zayıftır. Benjamin Franklin ve Amerika'nın üçüncü başkanı olan Thomas Jefferson Fransa'da diplomatlık görevi yürütmüşler, bir anlamda Fransa deneyimlerini kendi şahıslarıyla Amerika'ya aktarmışlardır. Diğer taraftan, Fransa en azından kültürel yaşamının, salonlarının zenginliği ve cazibesıyla Anglo-Saxon ülkeler dahil tüm Batı dünyasını derinden etkilediği ve hayranlık uyandırdığı için Amerika'da da belli konularda etkisini görmek mümkündür. Ancak Amerika'nın kuruluş dönemindeki on üç koloninin nüfus açısından önemli oranda Britanya'dan gelenlerden oluşması, İngiliz siyasal etkisi ve Protestanlık mezheplerinin hakim din olması nedeniyle Fransa etkisi cılız kalmıştır.

3 Bkz. A Hook and R. B. Sher (Ed.) (1995), *The Glasgow Enlightenment*, Scotland, Tuckwell Press

4 Bkz. P. B. Wood (1993), *The Aberdeen Enlightenment: The Arts Curriculum in the Eighteenth Century*, Aberdeen, Aberdeen University Press

5 Bkz. J. Whaley (1981), "The Protestant Enlightenment in Germany", *The Enlightenment in National Context*, Edited by R. Porter and M. Teich, Cambridge, Cambridge University Press: 106-117

6 Bkz. U. L. Lehner and M. Printy (Ed.) (2010), *A Companion to the Catholic Enlightenment in Europe*, Leiden and Boston, Brill

Bununla birlikte, Protestanlık üzerinden Kıta ve Anglo-Saxon dünya arasında kesişmeler bulmak mümkündür.

Aydınlanma tarihi açısından Amerika ve Avrupa arasındaki temel farklılıklardan birisi, cari siyasal, toplumsal ve dini durumlardaki farklılıktır. Avrupa tarihsel olarak devraldığı çok temel siyasal sorunlarla uğraşmaktaydı. Burada en dikkat çekici konu krallıkların veya siyasal iktidarların faaliyetleri ve meşruiyetleri olmuştur. Bunun yanında Katolik ve Protestan Kiliseleri arasındaki veya her iki kilise içindeki bölünmeler yoğun çatışma alanları oluşturmaktaydı. Amerika'ya baktığımızda ise bu sorunlar Avrupa kadar derin çatışmalar üretmemiştir. Amerika, Aydınlanma dönemini bağımsızlık ve siyasal düzenin tesisiyle geçirmişti, bir ütopya peşinde değillerdi, Amerika'nın kendisi zaten onlar için bir ütopya idi. Avrupa ise, Aydınlanma döneminde bir anlamda engizisyonu sonlandırmak, feodalizmi sona erdirmek gibi siyasal iktidardan ve toplumsal yapılardan kaynaklanan sorunları gidermekle meşguldü. Bunun yanında, Amerikalılar Yeni Kıtanın insanları olarak çoğunlukla Avrupa ülkelerinden göç eden kişiler olduklarından anavatanlarının entelektüel miraslarına mecburdular. Kendi siyasi ve toplumsal yaşamlarını inşa ederlerken Avrupa etkisini azaltmak gibi bir gayret içinde olmamışlardır.

Amerikan Aydınlanması kavramsal çerçevesi açısından yapılan çalışmalar Amerika'da dahi görece olarak yeni çalışma alanlarıdır. Amerikan Aydınlanması çalışmalarında dikkate değer bir araştırmacı olan Henry F. May 1970'li yıllarda şunları söylüyordu: Amerikan tarihçiliğinde ilginç bir paradoks görülmektedir. Bir çok Amerikan tarihçisi Aydınlanma taraftarıdır. Ancak Aydınlanma üzerine henüz iyi bir kitap mevcut değildir. Bireyler ve tarihsel dönemler hakkında, özellikle de devrim çağının temel Aydınlanma siyasal figürleri üzerine çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Aydınlanmanın muhalifleri, Kalvinistler, yeniden uyanışçılar ve romantikler entelektüel tarihçilerin ve akademisyenlerin favori konuları olmuştur. Çokça tarihçinin Aydınlanmanın bazı yönleri, onun toplumsal arka planı, onun bilimi ve özellikle onun büyük siyasal figürleri hakkında iyi kitaplar yazdığı doğrudur. Ama Amerika'da Aydınlanmayı tanımlamak için veya daha açık söylemek gerekirse onun nereden geldiği, ne zaman başladığı ve bittiği, nasıl yayıldığı, din, bilim, siyaset ve toplumsal düşünce alanlarında izinin nasıl sürüleceği konularında ciddi bir girişimde bulunulmamıştır. Diğer bir ifadeyle, Aydınlanmanın felsefi veya dinsel bağlılığını analiz etmek için az çaba gösterilmiştir. Daha da azı onu muhtelif Avrupa Aydınlanmalarıyla kıyaslamaya veya karşılaştırmaya çalışmıştır. Ve hiç kimse Amerikalılar arasında Aydınlanma düşüncelerinin yayılmasına yönelik niceliksel bir araştırma yapmamıştır (May: 1976: xii; May 1970: 201). Elbette bu durum artık değişmiştir. Hatta May'in bu göz-

lemleri yaptığı zamanlarda dahi Amerikan Aydınlanması kavramsal çerçevesi kullanılsa bile, 18. Yüzyıl Amerikan Kuruluşunun siyasal gelişimini, farklı siyasal duruşlarla analiz etmeye çalışan Charles Beard, Louis Hartz, Bernard Bailyn, Lance Banning, J.G.A. Pocock, Gordon Wood, Douglass Adair, Gary Wills gibi yazarlar tarafından çok önemli eserler yazılmıştır. Bugün açısından Amerika'da Aydınlanma çalışmaları artık çok önemli bir seviyeye gelmiştir. Bu tartışmaların Türkiye'nin akademik hayatına yansımamış olması konunun tartışma boyutlarını genişletme ve zenginleştirme açısından ciddi bir eksiklik olarak görülebilir.

Amerika'da entelektüellerin rolü fazla takdir edilmemiştir. Sağ ve sol geleneklerde entelektüellere "elitistler" olarak bakılmaktadır. Birçok Amerikalı "normal bir hayat" yaşamaya dönük gündelik ilgiler içinde kalmaya çalışmaktadır. Bu oldukça ironiktir. Çünkü tüm uluslar içinde belki de sadece Amerika kuruluşundan itibaren entelektüellerin bir ürünüdür. 1776'ya bakıldığında Kurucu Babaların⁷ entelektüellerden başka bir şey olmadığı görülmektedir (Goetzmann 2009: xi). Hatta Commager (1977: xi) daha ileri giderek, Aydınlanmayı Eski Dünyanın hayal ettiğini, icat ettiğini ve formüle ettiğini, ancak Yeni Dünyanın onu gerçekleştirdiğini ve tamamladığını ifade etmiştir. Diğer bir ifadeyle, Amerika, Aydınlanma düşüncesinin siyasal ve toplumsal olarak uygulama bulduğu yerlerden birisidir. Bilhassa Aydınlanma siyaseti açısından, Amerika'daki anayasa tartışmaları, siyasal inşa süreçleri, birey-devlet ve din-devlet ilişkileri dikkatle değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, Schneider (1963: 29) Amerika'da Aydınlanmayı felsefi olarak tanımlamanın kolay olmadığını iler sürer. Çünkü, ona göre, Amerika'da insan aklının felsefi bir formülasyonu yoktur. Devrimci kuşağın entelektüel hayatını anlamak için akademik metinlere, teoloji ve etik sistemlerine değil kamusal ilişkilerin merkezine (devlet dökümanlarına ve siyasal platformlara, medyaya ve kürsülere) bakmak gerekir. Commager'in (1977: 241) ifadesiyle, Amerika'da felsefeciler değil, düşünmekten ziyade eylemde bulunan, devrimi gerçekleştiren, anayasalar yazan, haklar bildirgeleri tasarlayan, yeni commonwealth'lar

7 Kurucu Babalar ifadesi Amerikan tarihinin en önemli kavramlarından biri olmasına rağmen, siyasal sözlüğe 20. Yüzyılın başlarında girmiştir. 1916 yılında senatör Warren G. Harding'in Chicago Cumhuriyetçi Ulusal Konvansiyonu'nda yaptığı konuşma "kurucu babalar" ifadesinin ilk kaydedilen görünümüdür (Bernstein 2009: 4). Birçok aydın, Kurucu Babalar olarak Amerikan Devrimi, Konfederasyon dönemi ve erken Cumhuriyette öncülük etmiş olan siyasetçileri, askerleri, yargıçları ve parlamenterleri görür. Bu kategoride iki tarihsel olay belirleyicidir. İlki, 1776'da Philadelphia'da Amerikan Bağımsızlık Bildirgesini imzalayan üyelerdir. İkincisi ise, yine aynı yerde 1787 yılında Birleşik Devletler Anayasası'nı onaylayan anayasa hazırlayıcılarıdır. Minimum olarak Kurucu Babalar listesi yedi isimden oluşur: Benjamin Franklin, George Washington, John Adams, Thomas Jefferson, John Jay, James Madison ve Alexander Hamilton. Bununla birlikte, Kurucu Babalar kimin ne zaman kullandığına bağlı olarak çok farklı görünüm alabilir. Diğer taraftan, Amerikan tarihinde kadının rolünün altını çizen bazı yazarlar Abigail Adams, Mercy Otis Warren ve Deborah Sampson gibi kadınlara gönderme yaparak "Kurucu Anneler" ifadesini de kullanmıştır (Bernstein 2009: 6-7).

kuran ve yeni bir ulusu genişleten philosophe'lar vardır. Amerika'da filozof olmadığı iddiası abartılı olmakla birlikte, 19. Yüzyıl sonrasında Amerika'nın neredeyse resmi felsefesi haline gelecek olan pragmatizm üzerinden düşünüldüğünde, Amerika belki felsefi spekülasyon açısından değil, pratik uygulamalarıyla dikkate değerdir. Elbette bu pragmatik tavır Amerikan kuruluşunun entelektüel ve siyasal önemini azaltmaz.

Amerikan Aydınlanması ve Siyaset

Amerikan Aydınlanmasını anlamının önemli bir yönü Amerikan Devrimi'ni anlamaktır. Diğer bir ifadeyle, Amerikan Aydınlanması, Amerikan Devrimi'nin diğer bir ifadesi olarak okunabilir. Bu okuma biçimi Aydınlanma çalışmalarını açısından aykırı bir okuma değildir. Fransız Aydınlanmasının yine benzer bir şekilde Fransız Devrimi üzerinden okunması veya Devrime giden bir süreç olarak okunması yaygın bir tavidir.⁸ 18. Yüzyıl devrimleri siyasal devrimlerdir. Devrim dolayımı ile ortaya çıkan düşünceler aynı zamanda Aydınlanma siyasetinin göstergelerinden birisini oluşturur. Burada Amerikan Bağımsızlık Savaşı ile Amerikan Devriminin eş anlamlı olarak görülmemesi önemlidir. Bu argüman Amerikan Aydınlanmasının önde gelen isimlerinden olan John Adams ve Benjamin Rush gibi figürlerinde de görülmektedir. Savaş, onlar açısından Devrimin sadece bir parçası olmuştur (Cassara 1975: 95). Bu durumda şu soruları sormak önem kazanır. Amerikan Devrimi ne zaman başlamıştır? Nasıl başlamıştır? 1743 gibi erken bir tarihte Boston'daki bağımsızlık mücadelesinin öncülerinden 21 yaşındaki Samuel Adams Harvard Diploma Töreni'nde olumlu cevap verdiği şu soruyu sormuştur: "Cumhuriyet (commonwealth) eğer başka türlü korunamazsa Üstün Otoriteye direnmek yasal mıdır?" Yasal direniş teması Atlantik'in her iki yakasındaki İngiliz yurttaşlarının zihninde mevcut olmuştur. John Locke ve Francis Hutcheson gibi Britanyalı entelektüellerin, zorbalığa dönüşen siyasal iktidara yönelik, onun halk tarafından değiştirilebileceği biçimindeki argümanı bilinmekteydi. Ayrıca, 1688 yılında İngiltere'de gerçekleşen Şanlı Devrim ile Stuart hanedanına son verilerek, tahta Protestan bir varisin getirilmiş olması zihinlerde canlı bir şekilde yer almaktaydı. Bununla birlikte, John Adams ve Thomas Jefferson, Devrimin "ülkenin ilk plantasyonu" ile başladığı çıkarımında bulunmuştur (Ferguson 1997: 2). Bu çerçevede, Amerikan Aydınlanması 1765'den 1815'e kadar yarım yüzyıllık bir dönemi kapsar ve John Adams'ın sözleriyle "dev-

8 Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi arasında temel fark Amerikan Devrimi'ni bir korku ve terör döneminin izlememiş olmasıdır. Diğer taraftan, Amerikan Devrimi sonrası kabul edilen Amerikan Anayasası hala geçerliliğini korumaktadır. Bugünkü Amerikan siyasal sistemi ve değerler dünyası Amerikan Devrimi ile oluşan siyasal değerler üzerine inşa edilmiştir. Benzer bir durum Fransa için geçerli değildir.

rimler ve kurumlar çağı"dır (Koch 1965: 19). Bu açıdan Amerikan Aydınlanma hareketi siyasal bir program tarafından sürdürülmüştür (Lerner 1994: 22). Amerikan Aydınlanması, Aydınlanma düşüncesinde yer alan özgürlük, doğal hukuk ve haklar, hoşgörü, siyasal iktidarın tiranlığa dönüşmesini önleyecek mekanizmalar açısından Aydınlanmanın siyasetini temsil eder. Amerikan Aydınlanma siyaseti en yetkin örneklerini genel olarak Thomas Paine'in Common Sense'i, Bağımsızlık Bildirgesi, Amerikan Anayasası, Federalist Yazılar ve Haklar Bildirgesi'nde bulur. Bunların yanında Amerikan Aydınlanması içinde ortaya çıkan Britanya'dan ayrılma için geliştirilen argümanlar ve tartışmalar,⁹ birlik deneyimleri, eyalet anayasaları ve haklar bildireleri Amerikan Aydınlanmasının tamamlayıcı unsurlarıdır.

Ayrıntılarına girmeksizin Amerikan devrimcilerinin şu kaynaklardan faydalandığını belirtebiliriz: 1) klasik antikite tarihi, 2) İngiliz hukuk geleneği, 3) Kalvinist düşünce, 4) çağdaş Britanya siyasal ve toplumsal muhaliflerinden gelen fikirler, 5) Bilim Devrimi'nin temel düşünceleri ve metodolojisi, 6) John Locke'un eserleri, 7) İngiltere ve İskoçya dahil Avrupa'dan gelen tüm bir Aydınlanma düşüncesi (Goetzmann 2009: 31). Amerikan Devrimi tarafından yaratılan ironilerden birisi kolonilerin ana vatanla savaşırken İngiliz özgürlük sistemi içerisinde ortaya çıkan doğuştan gelen haklarını korumak istemeleridir. Amerikalılar haklarını savunurken bir İngiliz yurttaşının haklarına göndermede bulunmuşlardır (Rutland 2000: 265).

Amerika'da Aydınlanma bazen tek bir ibare ile ifade edilir: siyasal self-determinasyonun gerçekleştirilmesi. Bu indirgeme self-determinasyonun Aydınlanma düşüncesinin temel eğilimlerini birleştiren felsefi bir ilke olarak görülmesinden dolayı mümkün olur: aklın üstünlüğü, insan kavrayışının güvenilirliği, bireysel özgürlüğün değeri, yönetime güven, eğitime olan inanç ve bunlara eşlik eden geleneği, mevcut otoriteyi ve dogmayı hiçe sayma. Aynı zamanda, ulusal ideolojide self-determinasyonun gerçekleştirilmesi felsefi ilkenin siyasal pratikle eşitlenmesi eğiliminde olmuştur. Devrim, yönetilenlerin rızasına dayalı yönetimi başarısının indirgenemez kaynağı olarak görüldüğünden, self-determinasyon Aydınlanmanın işareti ve semptomu olur. Bu gündelik yaşamdaki Devrimin mirasıdır (Ferguson 1997: 22).

9 Devrim döneminde Amerikan hukuk mantığının en dikkat çekici örneklerinden birisi John Dickinson'un *Letters from a Farmer in Pennsylvania* (1767-68) adlı eseridir. Dickinson'un mektupları kolonilerin direniş ruhunu uyandırmıştır. Bu mektuplar Amerikalıların "temsil olmadan vergi olmayacağı" ilkesi çerçevesinde, Britanya otoritesinin empoze ettiği vergilendirmeye karşı direnme hakkının en iyi teknik hukuksal açıklamasıdır (Ferguson 2004: 70). Elbette devrim sadece vergi ve parlamento yetkileri meseleleri ile ilgili değil, aynı zamanda özgürlüğün kutsal ateşi ile ilgilidir. Bu söylem evanjelik uyanışın etkisiyle Patrick Henry (give me liberty or give me death, ya özgürlüğümü ver ya da beni öldür) ve Thomas Paine gibi yazarların ateşli dilinde görülebilir (Harris 2012: 9).

Amerika'nın Büyük Britanya'dan ayrılığını sağlayan 1776 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi¹⁰, küçük bir metin olmakla birlikte Amerikan siyaset ve düşünce tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Abraham Lincoln ünlü Gettysburg Söylevi'nde Bildirge'nin önemine Eski Ahit'in Atasözleri Kitabı'ndaki "yerinde söylenmiş bir kelime gümüş çerçeve içindeki altın elma gibidir" ifadesine gönderme yaparak işaret etmiştir: Ona göre Anayasa bir çerçeve, altın elma ise Bildirge idi. Bildirge daha değerli bir şeydir, çünkü çerçeve elma için yapılmıştır, elma çerçeve için değil. "Bildirge veya Bildirge'nin gerçekleri ve ilkeleri Amerikan siyasal yaşamının amaçları üzerinde dururken, Anayasa araçlarla ilgilenir." (Zuckert 1996: 13).

Bildirge'nin Amerikan ulusal yaşamındaki geleneksel önemini belki de Ralph Barton Perry'den daha iyi kimse göstermemiştir: "Bağımsızlık Bildirgesi Amerikan demokrasinin temel düşüncelerini ihtiva eder ve sonraki yıllar içindeki gelişmelerde onun amentüsü ve standardı olarak kalmıştır. ...Bu İkelere... Amerikan milletinin karşılıklı bağının kurucusu olarak kriz veya yurtseverlik gayreti zamanlarında her zaman başvurulmuştur." (Zuckert 1996: 14).

Bununla birlikte, Bağımsızlık Bildirgesi bir çok tartışmanın hedefi olmuş ve neredeyse birbirinden çok farklı bir literatürün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zuckert'in (1996: 15) tespit ettiği gibi, bazılarına göre Bildirge demokratik, hatta radikal bir şekilde demokratiktir, başkalarına göre özü gereği aristokratiktir, monarşiktir veya siyasal olarak tarafsızdır. Bazıları Bildirge'yi temel olarak radikal ve dönüştürüşü, başkaları onu temelde muhafazakar olarak bulmuşlardır. Bazıları Bildirge'yi ahlak duygusu teorisine dayanan bir metin olarak görürken, başkaları ona on sekizinci yüzyılda ahlak duygusu düşüncesinin başlıca muhalifi olan rasyonalist teorinin bir tezahürü olarak bakmışlardır.

İkinci Kıta Kongresi Mayıs 1775'te toplandığında çok az delege Britanya'dan tam bir bağımsızlığı destekliyordu. Ancak takip eden sekiz ayda koloniler ve ana vatan İngiltere arasında herhangi bir uzlaşma imkansız hale gelmişti. Mayıs 1776'ya gelindiğinde koloniler ve Büyük Britanya arasında ayrılmanın kaçınılmaz olduğu açık bir hale gelmişti. Haziran ayında Kong-

10 Bağımsızlık Bildirgesi'ndeki en ünlü ifadeler şunlardır: "Tüm insanların eşit yaratıldığı ve Yaratıcı tarafından onların belirli devredilemez haklarla donatıldığını kendiliğinden-aşıkarak bir gerçek olarak kabul ediyoruz. Bu haklar arasında Hayat, Özgürlük ve Mutluluğu Arama vardır. Bu hakları güvence altına almak için insanlar arasında Hükümetler inşa edilir ve bu hükümetler güçlerini yönetilenlerin rızasından alırlar. Her ne zaman bir Hükümet Biçimi bu amaçlara zarar verirse, onu değiştirmek veya yıkmak İnsanların Hakkıdır." Bu kısa paragrafta Britanya'dan gelen bazı düşüncelerin izini görmek mümkündür. Kendiliğinden-aşıkarak gerçek ifadesi, Iskoç Common Sense okulunun başat temalarından birisidir. Hayat, özgürlük ve mutluluğu arama ifadesi John Locke'un ünlü hayat, özgürlük ve mülkiyet hakları anlayışının biraz değiştirilmiş halidir.

re, Bağımsızlık Bildirgesi'ni hazırlamak için John Adams, Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, Robert Livingston ve Roger Sherman'dan oluşan bir komite atadı. Sonrasında ise komite Jefferson'u taslağı hazırlaması için görevlendirdi. Jefferson, Bildirge'yi tasarlarlarken sadece kolonilerin Britanya'dan ayrılmasını gerektiren özel nedenleri listelemekle kalmamış, aynı zamanda Devrim'in dayanacağı ideolojik temelleri önermiştir. Jefferson bunu yaparken yeni ve özgün bir devlet teorisi ileri sürmemiş, doğal, devredilemez haklar teorisinde temellenen ideolojik bir tavır sergilemiştir. Bildirge'de açıklanan yönetim ilkeleri Whig devrimci düşüncesinin ve özellikle de onun başlıca savunucusu John Locke'un siyasal görüşlerini hatırlatır. Locke'un İkinci Deneme'sindeki temel ilke tüm insanların dünyaya insan olarak kendi doğaları gereği edindikleri belirli haklara sahip olarak geldiğidir. Bu haklar herhangi bir sivil yönetimin kuruluşundan önce mevcuttur. Eğer yönetimler insanların bu haklarına saygı göstermezse, insanların bu yönetimi değiştirip yeni bir yönetim veya hükümet kurmaya hakları vardır. Locke ve Bildirge böylece doğal haklar teorisini bireysel rızaya dayanan hükümet otoritesi anlayışı ile bağlantılı hale getirmişlerdir¹¹ (Hamowy 2000: 258-9). Ancak şunu belirtmemiz gerekir ki, Bağımsızlık Bildirgesi İngiltere'den ayrılığı sağlayarak bir hükümete son verirken, diğerini inşa etmemiştir. Başka bir hükümet biçiminin nasıl kurulacağı hakkında hiçbir şey söylemez. Hükümetin ve birliğin oluşturulamamasından kaynaklanan boşluk Amerikan Anayasası'nın kabul edilmesine kadar sürmüştür. Bu dönem Amerikan tarihinde Konfederasyon Dönemi olarak bilinir.

Amerikan Bağımsızlığının sağlanması ve Bildirge'nin kabul edilmesini sağlayan süreçte Thomas Paine'nin *Common Sense* (1776) adlı kitabı dikkat çekici bir başarı göstermiştir. Öncelikle *Common Sense* başarılı bir yayın faaliyetidir. 100.000'den fazla bir satış rakamından söz edilmektedir. Böylesine bir satış rakamı, Amerika'da o dönemde neredeyse her bir ailede bu kitabın mevcut olduğunu gösterir. Bu açıdan Bildirge'nin kabul edilmesinde önemli bir ikna aracı olmuştur. Bunu da, dil açısından insanların çoğuna hitap edecek bir üslupta yazıldığı için başarmıştır. Goetzmann'a göre, (2009: 4) Paine Ameri-

11 Bildirge'deki akıl yürütme şu şekilde ifade edilebilir (Zuckert 1996: 18).

Siyasal-öncesi	Tüm insanlar eşittir	ve belirli devredilmez haklarla donatılmıştır.
Siyasal	Hükümetler bu hakları güvence altına almak için kurulmuştur.	adil yetkilerini yönetilenlerin rızasından alırlar
Siyaset-sonrası	Eğer hükümetler bu amaçları tahrip ederse, onu değiştirme veya ortadan kaldırma hakkı vardır	ve yeni hükümet kurarlar

kan düşüncesi ve kültürünün biçimlenmesinde üç temel fonksiyona sahiptir. İlk olarak, Paine dikkate değer bir mit-inşacı olarak hizmet etmiştir. İkinci olarak, gelecek cumhuriyetin yaslanacağı insan, toplum ve hükümet arasındaki bazı temel ilişkilere açıklık getirmiştir. Son olarak, Amerika'nın devrimci mirasını tüm gelecek kuşakların yanlış anlamasına fırsat vermeyecek ölçüde açık hale getirmiştir.¹²

Amerikan Aydınlanma siyaseti etrafındaki en yoğun tartışmalar Amerikan Anayasası üzerinden yürütülmüştür. Amerikan Anayasası 1787 yılında toplanan Anayasa Konvansiyonu'nda kabul edilmiştir.¹³ Anayasa'nın yürürlüğe girmesi için o dönemin on üç eyaleti tarafından onaylanması öngörülmüştü. Bu onay süreci çok yoğun siyasi tartışmalara sahne olmuştur. Bu tartışmalar içinde en dikkati çeken metin Federalist Yazılar adı altında toplanan makalelerdir. Bu makaleler Amerikan Aydınlanmasının en önemli siyaset bilimi ve siyaset teorisi çalışmalarıdır. Federalist Yazılar Alexander Hamilton, John Jay ve James Madison tarafından, *Publius*¹⁴ mahlasıyla Ekim 1787 ve Mayıs 1788 tarihleri arasında New York basınında yayımlanan 85 makaleden oluşur.

Anayasa tartışmaları sırasında temel siyasal bölünme Federalistler ve Anti-Federalistler (Jefferson) arasında olmuştur. Federalist Yazılar aceleyle yazılmış, ilk önce gazetelerde yayımlanmış ve belli bir siyasal amaca yönelik pratik bir metin olmuştur: önerilen Birleşik Devletler Anayasası'nın onaylan-

12 Paine *Common Sense*'i dört bölüme ayırmıştır. İkinci baskıya Quakerlara yanıt verdiği bir ek yazmıştır. İlk bölümde, Paine insan tarihini Lockeçu doğa durumu ve toplumsal sözleşme temalarıyla gözden geçirmiştir. Burada hükümete zorunlu bir kötülük olarak bakmıştır. Ona göre, Britanya Anayasası Kral, Lordlar ve Avam Kamarasına ayrıldığı için cumhuriyetçi değildir. Paine'ye göre, Britanya hükümetindeki tek cumhuriyetçi unsur Avam Kamarası idi. İkinci bölümde, monarşi ve kalıtsal devamlılığı ele almıştır. İncil'e başvurarak, İncilin antik İbranileri monarşi istedikleri için nasıl lanetlediğini savunur. Üçüncü bölümde, Paine Amerika'daki duruma dönmüştür. Ona göre, Avrupa'dan korunmak için Amerika bağımsız olmalıdır. Son bölümde, Paine Amerika'nın güçlü yanlarını gözden geçirir, özellikle deniz kuvvetlerine dikkat çekmiştir. Ona göre, Amerika Britanya ile savaşında galip çıkacaktır. Aynı zamanda, Amerika'nın tüm dünyaya Britanya Hükümetinin nasıl yanlışlıklara battığını anlatmalarını tavsiye eder. Ekte, Paine bağımsızlık değil uzlaşma isteyenlere yanıt vermiştir. "Dünyaya yeniden başlamak şu an elimizdedir. ...Yeni bir dünyanın doğum günü elimizin altındadır." (Fruchtman 2000: 255).

13 Amerikan Anayasası'nın yazılması tek bir kişinin eseri değildir. 55 kişilik bir grup tarafından tasarlanmış ve yüzlerce insan tarafından onaylanmıştır. Bununla birlikte, James Madison "Anayasa'nın Babası" olarak anılması yaygın bir tavidir (Thompson 2006: 243). Erken dönem eyalet anayasaları Amerikan anayasal tarihinde önemli bir dayanak noktası olarak durmaktadır. Bir tarafta onlar koloni siyasal biçimlerinin zirvesi ve böylece zengin bir deneyimin cisimleşmesi ve özetidir. Diğer taraftan, onlar ilk olarak Konfederasyon Maddeleri'nin ve sonrasında Birleşik Devletler Anayasası'nın üzerinde yükselineceği temel olmuşlardır. Eyalet anayasaları 1775-1781 yılları arasında yazılmıştır. Bu anayasalarda geliştirilen model iki kameralı yasama, zayıf bir yürütme ve geniş bir seçmen kitlesini içine alan yıllık seçimler olmuştur. Standart model aşamalı olarak daha dengeli bir yasama-yürütme ilişkisine doğru evrilmiştir. Bu evrim en iyi açıklamasını 1780 Massachusetts Anayasası'nda bulur. Bu Anayasa diğer eyalet anayasaları ve hatta Birleşik Devletler Anayasası için model olmuştur. Diğer taraftan 1776 Pennsylvania Anayasası daha radikal, doğrudan demokrasi biçimi alternatifini temsil eder (Lutz 2000: 269).

14 *Publius* Roma Cumhuriyeti'nin öncü kurucusu olduğundan, Hamilton, Jay ve Madison buna referans vererek, kendilerini Roma üzerinde modellenen bir cumhuriyetin kurucusu olarak sundukları ifade edilebilir (Pangle 1988: 43).

ması. Böylesine pratik bir amacının olması onun anlamının 1787 yılının şartlarıyla sınırlanmasını gerektirmemektedir (Epstein 1984: 1; White 1987: 3).

Neredeyse bir yüzyıl Amerikalılar Britanya'nın yazılı olmayan anayasasının keyfini çıkarmışlardır: Britanya siyasal sistemi için "ölümlüler tarafından tasarlanabilecek en iyi hükümet modeli", "sivil özgürlüğün kalbi", "en mükemmel hükümet biçimi" gibi tabirler kullanılmıştır. Devrim yaklaştığında bile Amerikalılar, Britanya anayasasına sahip oldukları için gurur duyuyorlardı. Ancak bir kaç yıl sonra Amerikalılar kral kadar hükümetin ve parlamen-tonun da yozlaşmış ve zorba olduğunu düşünerek muhalefet etmeye başladılar. Bundan sonra Federalist'in adlandırdığı biçimde yeni bir "siyaset bilimi" inşa etmeye kendilerini adadılar. Federalist Yazılar birçoklarının imkansız gördüğü devletin egemenliği ve bireysel özgürlüğü kaynaştırmaya çalışmıştır. Bunu daha da zor bir biçimde büyük, ticari bir cumhuriyet bağlamında yapmaya girişmiştir. Federalist'in "tümüyle seçimli" bir hükümet biçimini öneren ilk kitap olduğu söylenebilir. Federalist Yazılar, Devrim'i geride bırakan ve sonraki tarih aşamasına geçen bilinçli¹⁵ bir devrim-sonrası eserdir (Himmelfarb 2004: 192-5; Epstein 1984: 10). Bu açıdan federalizm yarı-bağımsız siyasal üniteler arasında bir birlik oluşturma çabasıdır. Jefferson'un öncülüğündeki Anti-Federalistler ise, temel olarak özgürlük ve merkezi hükümet arasında bir çelişki olduğunu öne sürerek, merkezi hükümetin yetkilerinin artırıldığında, özgürlüklerin zarar göreceğini savunmuşlardır. Yani onlara göre "daha çok özgürlük", "daha az hükümet" anlamına gelmektedir. Anti-Federalistler ticari ve endüstriyel toplumun gelişmesinden kaygı duymuşlar, bu gelişmelerin erdemlerin zayıflamasına ve yozlaşmaya yol açacağından korkmuşlardır. Çünkü erdem Anti-Federalistlerin başlıca ilkesi, yozlaşma onların başlıca endişesiydi. Diğer taraftan, Anti-Federalistlerin öncülerinden Jefferson, Madison'a yazdığı bir mektupta şunları yazmıştır: "Hiç bir toplum kalıcı bir anayasa veya kalıcı bir yasa yapamaz. Yeryüzü her zaman yaşayan kuşağa aittir." (Himmelfarb 2004: 195, 199). Buna göre, Jefferson'a göre, Anayasa gelecek kuşaklar üzerinde bağlayıcı olduğundan, onların özgürlüğünü tehdit edecektir. Her kuşak kendi tercihlerine göre yaşamak hakkına sahiptir. Tüm bunlar birlikte, düşünüldüğünde, Amerikan siyasal düşünce tarihi çalışmalarının Anti-Federalistlerin düşüncelerini ihmal ettiğini belirtmemiz gerekir. Federalistler çoğu savlarını, Anti-Federalistlere bir yanıt olarak geliştirmiştir. Hatta, daha sonra Anayasa değişiklikleriyle kabul edilen Haklar Bildirgesi önemli oranda bu iki grubun desteğiyle kabul edilmiştir.

15 Federalist Yazıların Birinci Makalesinde Hamilton, "rastlantı ve baskıdan" ziyade, "düşünce ve tercihle" kurulan yönetimlerin üstünlüğünden söz eder.

18. Yüzyıldaki kaygılardan birisi büyük bir coğrafi alanda kurulacak cumhuriyetin zorluğu veya imkansızlığıdır. Montesquieu bu yaklaşımın öncülerindedir. Amerika'da ise Anti-Federalistler bu kaygıyı dillendirmiştir. Federalistler ise, Hume'dan hareketle büyük coğrafi alanları kapsayacak cumhuriyeti savunmuştur. Bu büyük cumhuriyette özgürlüğü ve istikrarı sağlayacak temel mekanizma toplumdaki farklı hizipler veya çıkar gruplarıdır. Bir açıdan "bir hırs veya tutku bir diğer hırsa veya tutkuya karşı konulmuştur, dengelenmiştir." Toplumdaki farklı çıkar, hırs ve tutkular tehlikeli görülmemiş, aksine siyasal sistemin istikrarının güvencesi olarak değerlendirilmiştir. Hatta bu çatışmanın kamusal olarak faydalı tasarlanmamış sonuçlar üreteceği bir sistem tasarlanmıştı. Amerikan federalizminin ve güçler ayrılığının yani kontrol ve denge sisteminin felsefi kökeni bu farklı çıkar ve tutkuların birbirini dengelemesi düşüncesidir. Çünkü büyük bir cumhuriyette bunların hiçbirisi diğerleri pahasına hakim veya baskıcı bir konuma gelemeyecektir.¹⁶ Bu kontrol ve denge sistemi kavramı aynı zamanda karma hükümet kavramıyla ilişkilidir. Karma hükümet monarşi, aristokrasi ve demokrasinin farklı ve çelişkili ilkelerinden oluşur. Benzer şekilde, burada da her bir unsur diğerinin hatalarını dengeleyerek, kendini-düzelten dengeli bir hükümet sistemi inşa edilmektedir. Bu anlayış açıkça, Lockecu öz-çıkara dayalı liberalizmin Amerikalılar üzerindeki etkisinin göstergesidir. Elbette bu durum Amerikan Aydınlanmasının tek görünümü değildir. Liberalizmin yanında cumhuriyetçilik ve erdem ile ilgili konuya bir sonraki başlıkta bakılacaktır.

Federalist Yazılar'a dönecek olursak, burada elbette ayrıntılı bir değerlendirme yapma imkanı bulunmamaktadır. Genel olarak metnin taslağını çıkartmak bir fikir verecektir. Federalist Yazılar iki cilt olarak ele alınabilir. Birinci cildin ilk makalesi eseri takdim eder ve tartışılacak konuların taslağını sunar. İlk üç konu mantıksal bir bütünlük oluşturur:

- Birliğin siyasal refaha faydası (2.-14. Makaleler)
- Mevcut Konfederasyonun bu Birliği korumadaki yetersizliği (15.-22. Makaleler)
- Bu amacı gerçekleştirmek için bir hükümetin gerekliliği (23.-36. Makaleler).

¹⁶ Madison, Hamilton ve Hume'un hepsi 1700'lü yıllarda meydana gelen kavramsal değişimden yararlanmışlardır. Bu yeni dil mekanik bir dildir ve bu mekanik metafor modern anayasacılığın temelinde yatar. Hume'un ifadesiyle, mesele yönetenlerin ahlaki niteliği değil, yöneticilerin eylemde bulunduğu kurumların yapısıdır. Kontrol ve denge (checks and balances) sistemi düşüncesi mekanik bir sistem olarak anayasa düşüncesine ve mekanizme olan ilgiyi çağırır. Kontrol ve denge kavramlarından, denge daha eski olanıdır ve daha önceden Polybius tarafından iki güç arasındaki denge anlamında kullanılmıştır. 18. Yüzyılda kral, asiller ve halk arasındaki dengeden söz edilmiştir. "Kontrolün" aşikar anlamı ise, bir eylemi engellemek veya veto uygulamaktır (Wootton 2006: 210, 216, 230, 239).

Birinci cildin başlıca teorik temaları liberalizmin temel meseleleridir. İnsanlar gerçekten kendi hükümetlerini seçme hakkını uygulayabilirler mi? Diğer taraftan, ne tür bir hükümet, insanlar onu kurarken, onların peşinde olduğu amaçları başarılı bir biçimde güvence altına alabilir? Federalist'in buna cevabı "enerjik yönetim"dir. Ancak burada Federalist, insanların güvenliğini sağlayacak enerjinin onların güvenliğini tehlikeye atmayacağı bir biçimde hükümetin modellenmesini savunur. İkinci cilt bu ilkeleri önerilen Anayasanın detaylı analizine uygular. Bunu yaparken faal ve güvenli olan bir hükümetin nasıl yaratılacağını gösterir. Bu açıdan ikinci cilt "iyi hükümetin" ilkelerini açıklar ve önerilen Anayasanın bu ilkeleri nasıl karşıladığını gösterir. İkinci cildin taslağı şöyle çıkarılabilir:

- Önerilen Anayasanın cumhuriyetçi ilkelere uygunluğu (37-84)
- Giriş (37-38)
- Önerilen Anayasanın genel biçimi (39-40)
- Hükümete verilen yetkiler (41-46)
- Hükümetin özel yapısı (47-83)
 - Güçler ayrımı (47-51)
 - Temsilciler meclisi (52-61)
 - Senato (62-66)
 - İdare (67-77)
 - Yargı (78-83)
 - İtirazlara cevaplar (84)
- Sonuç (85). (Epstein 1984: 7-9).

Federalist yazılar sıklıkla insanın doğal veya ahlaki haklarına gönderme yapar, ama hiçbir zaman doğal haklar anlayışını tanımlamayı denemez. Elli bir Numaralı metinde, adaletin hükümetin ve sivil toplumun amacı olduğunu söyler, ama adaleti tanımlamaya çalışmaz. Federalist'in savunduğu doğal haklar ya kendiliğinden-aşıkardır ya da bu gerçeklerden türetilmişlerdir. Onlara göre, insanın mutluluğu arama hakkı vardı ve bu durum onlar için kendiliğinden-aşıkardı. Federalist Yazılar doğal hukukun ilkelerini reddedilemez aksiyonlar olarak görmesine rağmen, onlar siyasal gerçeklerin büyük çoğunluğunun "deneyimle" veya "tarihle" test edileceğini savunmuşlardır. Onlara göre, siyaset ve psikoloji deneyimsel bilimlerdir (White 1987: 194-5). Bu bakış açısı Federalist yazarlarını Aydınlanma düşüncesine bağlayan en önemli yönlerden birisidir.

Bununla birlikte, 1787 yılını baz alarak Amerika'da federalizmi temellendirmek eksik bir analiz olacaktır. Federalizm zaman içinde oluşturulan bir anlayıştır. Oluşturulma zamanı 1764 ve 1802 arasındadır. Ancak, entelektüel tarihte her zaman olduğu gibi bu düşüncenin de bir tarih-öncesi vardır. Federal düşüncenin öncülleri ikisi teoriyle ikisi de pratikle ilişkili dört başlık altında toplanabilir: 17. Yüzyıl Anglo-Amerikan anayasa tartışmaları, kıta Avrupası siyaset felsefesi, Kuzey Amerika kolonilerinin birlik deneyimleri, İskoç ve İrlanda örnekleri (LaCroix 2010: 11).

Amerikan Aydınlanmasının söz edebileceğimiz son siyasal metni Haklar Bildirgesi olarak bilinen Anayasa'da gerçekleştirilen on maddelik değişikliklerdir. Haklar Bildirgesi anayasa muhaliflerinin ve Anti-Federalistlerin (Jefferson ve Virginia cumhuriyetçileri) temel hakların anayasa içerisinde daha açık olarak korunması konusundaki ağır baskıları sonucu 1791 yılında kabul edilmiştir. Bildirge, Anayasa tartışmaları sırasında ortaya çıkan Federalist ve Anti-Federalistlerin ortak çabasıyla hayat bulmuştur. Jefferson önerilerde bulunmuş, ama değişiklikleri Madison kaleme almıştır. İlk değişiklik veya madde dinsel yapı ve dini özgürlükle ilgili hükümleri içerir. Bu maddenin en önemli yönü kilise ve devlet arasında gerçekleşen ayırmadır. Buna göre, Federal Hükümetin herhangi bir dini veya inancı benimsemesi, dayatması veya yasaklaması engellenmiştir. Federal Hükümet herhangi bir dini resmi din olarak tanımayacaktı. Değişiklik evanjelikler gibi dini gruplar tarafından desteklenmiştir. Bu durum devlet ve din arasında bir "ayırım duvarı" olarak adlandırılmıştır. Evanjelik gruplar bu ayırım ile kilisenin devletten korunarak bağımsız olmasını ve vicdan özgürlüğünü sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. Himmelfarb'ın (2004: 207) ifade ettiği gibi, Amerikalılar dine karşı çıkmamış, dini toplumun geleneği içine yerleştirmiş, dini "ahlakileştirmiş" ve "toplumsallaştırmış"tır. Bununla birlikte, eyalet yönetimleri resmi din konusunda serbest bırakılmıştı. Zaman içinde eyalet yönetimleri de resmi din tanımlamalarını iradi olarak terk etmiştir.

Haklar Bildirgesi bunun yanında ifade özgürlüğünün, basın özgürlüğünün, toplanma özgürlüğünün ve dilekçe özgürlüğünün kısıtlanmasını yasaklamıştır. Mahkemelerde jüri sisteminin kabul edilmesi, aşırı cezaların yasaklanması, tanıkların mahkemeye çağırılması, sanığın tanıklarla yüzleşmesi, aramaların hukuki olması gibi yargı ile ilgili birey özgürlüklerini güvence altına alan hükümler getirilmiştir.

Amerikan Aydınlanmasında Özgürlük, Erdem ve Din

Federalist Yazılar'da Madison antik erdemleri ve siyasal inşanın modern yaklaşımlarını sentezlemeye çalışmıştır (Thompson 2006: 244). Bu erdem anlayışının görülebileceği yerlerden birisi, Madison'un Virginia anayasa onaylama toplantısında yaptığı çok alıntılanan konuşmasıdır: "Aramızda kimsede hiç bir erdem yok mu? Eğer yoksa, çok kötü bir durumdayız demektir. Hiç bir teorik kontrol, hiç bir hükümet biçimi bizi güvenli hale getiremez. Herhangi bir hükümet biçiminin özgürlüğümüzü veya mutluluğumuzu bir erdem olmaksızın güvence altına alacağını varsaymak boş bir hayaldir." (Sinopoli 1992: 19).

Amerikan Aydınlanmasında erdem ve özellikle *civic* erdem¹⁷ tartışmaları çoklukla anti-liberal bir tavır olarak yorumlanmıştır. Cumhuriyetçi düşünce adı altında toplanabilecek analizler genellikle *civic* erdem önerilerini ve pratiklerini liberalizm karşıtlığıyla ele alır. Aslında liberalizm ve erdem arasında açık bir karşıtlık kurmak Amerikan Aydınlanması veya İskoç Aydınlanması gibi örnekler üzerinden düşünüldüğünde anlamlı görülmemektedir. Amerikan Kurucularına göre, kurumsal ve/veya toplumsal kontrol ve denge mekanizmaları istikrarı sağlamak için yeterli değildir. Onlara göre, eğer bir cumhuriyet devam etmek istiyorsa erdemli yurttaşlara gereksinim vardır. Ayrıca istikrarlı bir yapı yurttaşların *civic* görevleri ve maliyetleri üstlenmesini gerektirir (Sinopoli 1992: 5-6). Bu nedenle, Kurucuların erdeme sıklıkla bireysel hakların güvence altına alınması için başvurdukları kesinlikle doğrudur. John Adams'a göre, "bireyin mutluluğu insanın amacıdır, insanın onuru gibi amacı da erdeme bağlıdır." (West 1988: 12-13). Bununla birlikte, Amerikan Anayasası iyi yönetimi sağlayacak kurumlarla ilgilenirken, neredeyse erdemle ilgili hiçbir vurgu barındırmaz. Bunun nedenlerinden birisi, bu meseleleri eyaletlerin düzenlemesi gerektiği yönündeki kanaattir (West 1988: 42). Ayrıca, yurttaşlar arasında erdemini geliştirilmesini nihai olarak yönetimin görevi olarak görmemişler, bu konuyu gönüllü kuruluşlara ve sivil topluma bırakmışlardır.

Diğer taraftan, Amerikan Kurucuları "özgürlük siyaseti"ni bir anlamda "erdem sosyolojisinin" bir sonucu olarak gündeme getirmişlerdir. Onlar açısından, erdem özgürlüğü korumak için yeterli olmadığından siyaset bu fonksiyonu yerine getirmek zorundaydı. John Adams kuzeni Samuel Adams'a yazdığı mektupta şunları yazar: "bilgi ve yardımseverliğin mümkün olduğu

17 *Civic* erdem biçimsel olarak yurttaşlar arasında adil bir siyasal düzeni destekleyen ve sürdüren eylemlere katılma mizacı olarak tanımlanabilir (Sinopoli 1992: 13). Erdem kişisel-çıkardan ziyade kamusal iyinin peşinden gitmek olarak görülebilir.

kadar geliştirilmesi gerektiği konusunda seninle aynı fikirdeyim. Ancak onlar toplumun güvenliğini yeterli bir biçimde sağlayamadığından, kusurları giderebilecek kurumların önemli olduğunu düşünüyorum.” Bu açıdan, sadece özgürlük aşkı yeterli değildir, bu aşka onun düşmanlarına karşı yardım etmek için bazı siyasal kurumlar kurulmalıdır (Himmelfarb 2004: 198).

Erdeme yönelik talepler çoğunlukla din veya Tanrı'nın varoluşu üzerinden ifade edilmektedir. Geleneksel olarak çoğu toplumda din erdemli davranışın kaynağı olarak görülmektedir. Aydınlanma, erdemlin tek kaynağının dini inanç olduğu yönündeki anlayışı sorgulamıştır. Tanrı'ya inanç olmaksızın erdemli davranışın mümkün olup olmadığı Aydınlanma felsefesinde tartışılmıştır. Bu soruya genel olarak olumlu bir yanıtın verildiği belirtilebilir.¹⁸ Bununla birlikte, Aydınlanmadaki bu Tanrı olmaksızın erdemlin mümkün olduğu düşüncesi kategorik olarak din-karşıtlığı içermez. Hatta böylesi bir argüman bazen din adamları tarafından önerilmiştir. Buna göre, Tanrı olmasa dahi insanlar erdemli veya ahlaklı olmak zorundadır.¹⁹ Ancak yine de, Aydınlanmanın erdem anlayışının önemli oranda Hristiyanlığın ahlaklaştırılmasına borçlu olduğunu belirtmemiz gerekir. 18. Yüzyıl filozofları Hristiyanlığı ahlaki bir dine dönüştürmek için çok çaba sarf etmiştir. Ancak, Aydınlanma uzunca bir süre Peter Gay'in girişte belirtilen eserinin de etkisiyle modern bir paganizm olarak anlaşılmıştır. Buna rağmen, yeni çalışmalar Aydınlanmanın zorunlu olarak din-karşıtlığı içereceği argümanına meydan okumuştur. Gay gibi Aydınlanmanın Hristiyanlığı yerinden ettiği, ona karşı ve hatta düşman olduğunu düşünenler, argümanlarını büyük oranda Fransız deneyimi ve *philosophe*'ların düşünceleri üzerinde inşa etmişti. İngiliz, İskoç ve Amerikan Aydınlanması gibi geleneklerin çalışılmaya başlanmasıyla, Aydınlanma-din ilişkisiyle ilgili farklı Aydınlanma imkanlarının önü açılmıştır.²⁰

Aydınlanma hareketini incelerken, Katolik ve Protestan ülkeler arasındaki farklı tecrübelerin ayrımına varmak önemlidir. Fransa gibi Katolik ülkelerde, Katolikliğin baskın siyasal, toplumsal ve bireysel etkisinden dolayı, Aydınlanma kendisini bir din karşıtlığı üzerinden inşa etmişti. Kilisenin baskın

18 Locke'un öğrencisi Shaftesbury *Inquiry Concerning Virtue or Merit* (1699, 1711) adlı eserine din ve etik arasında bir ayrım yaparak başlar. Bu tür bir ayrım onun hocası Locke'da bulunmaz. Shaftesbury burada bir ateistin ahlaklı olup olmayacağını merak eder ve olmaması için herhangi bir neden görmez (Frey 2006: 285).

19 İskoç Aydınlanmasının öncülerinden Francis Hutcheson bir ahlak duygusu teorisi geliştirmişti. Buna göre, ahlak duygusu beş duyu organı gibi bir duygudur. İnsan ontolojik olarak bu duyguya sahiptir.

20 Tocqueville Amerika üzerine yazarken, Fransa ile karşılaştırma yaparak şunları yazar: *Philosophes* özgürlük ve aydınlanmanın artmasıyla dini heyecanın yok olacağını inanmıştı. Amerika bu teoriyi yanlışlamıştır. Tocqueville'i Amerika'ya gittiğinde çarpan ilk şey Amerika'nın dinsel doğası olmuştur. "Bizde (Fransa) dinin ruhu ile özgürlüğün ruhunun neredeyse her zaman zıt yönde hareket ettiğini gördüm. Burada onların birbiriyle yakın bir şekilde birleştiğini gördüm: aynı toprak parçasında hüküm sürmektedirler." Bu nedenle Amerika, Hristiyanlığın en etkili ama aynı zamanda en Aydınlanmacı ve en özgür olduğu ülke olarak görülmüştür (Himmelfarb 2004: 205).

siyasal ve toplumsal gücünden kurtulmanın tek yolu sert bir kilise karşıtlığıydı. Protestan ülkelerde ise, Katolikliğe itiraz bir anlamda öncelikle Protestanlık içerisinde gerçekleştiğinden, Aydınlanma hareketi zorunlu olarak yoğun bir din eleştirisine girişmemiştir. Çünkü Protestan ülkelerde kilisenin merkezi, etkin gücü kırılmıştı. Diğer bir ifadeyle, Aydınlanma ve din arasındaki gerilim öncelikle Katolik ülkelerde yaşanan bir meseledir.

Amerikan düşünce, siyaset ve değer dünyasının Püriten²¹ kökenleri sıklıkla üzerinde durulan bir meseledir.²² Diğer bir ifadeyle, Amerikan özgürlük ve erdem anlayışını anlayabilmek için Püriten mirasa bakılması kaçınılmaz olmaktadır. Püritenler 16. Yüzyıl Reformasyonu boyunca İngiltere ve İskoçya'da ortaya çıkan bir çok dini mezhepten birisidir. 16. Yüzyılın sonunda, I. Elizabeth'in hükümdarlığıyla, İngiliz Kilisesi resmi kilise statüsü elde etmişti. Buna rağmen, birçok Hristiyan için İngiliz Kilisesi kendisini Roma'nın teoloji ve pratiğinden yeterince uzaklaştırılamamıştı. Bu nedenle, içlerinde Püritenlerin de dahil olduğu bir takım diğer gelenekler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birçoğu Kalvinizmden etkilenmişti. Dini özgürlük anlayışı zamanın dini geleneklerinin hiçbirisinde iyice yerleşmediğinden, İngiliz Kilisesi de çoğu muhalif hizipleri hoş görmüyordu. 17. Yüzyılın başlarında, kendi dinsel inançlarını ve pratiklerini İngiltere'de sürdüremeyeceğini hisseden çoğu Püriten önce Hollanda'ya sonrasında da Yeni Dünya'ya gitmiştir. Kuzey Amerika'da, başlıca Massachusetts Körfezi Kolonisi olmak üzere bir kaç koloniyeye yerleşmişlerdir²³ (Ryder 2004: 8).

New England kolonilerinin ilk yıllarında Püriten düşünce temel olarak yeni toplulukların nasıl oluşturulacağı, dinsel otorite ve seküler sorunlar ara-

21 Püriten adı Roman Katolik kilisesinden kalan belirli doktrin ve ayinlerden İngiliz Kilisesi'ni arındırmaktan (purify) gelir (Holmes 2006: 10).

22 Zuckert'e (2004: 22) göre, püritenizm içinde Amerika siyasetinin gerçek karakteristik özellikleri doğmuştur.

23 Erken dönem Amerikan toplumunda öne çıkan Püritenlerden bazıları: John Cotton, John Winthrop, Increase Mather, Anne Hutchinson, Roger Williams, Cotton Mather, John Wise, Jonathan Mayhew, Samuel Johnson ve Jonathan Edwards. Amerikan dini ve felsefi düşüncesine özellikle Edwards'ın etkisi konusunda dikkat çekici bir literatür bulunmaktadır.

Püritenler Amerika'ya ilk gittiklerinde Mayflower Anlaşması'nda şunları ileri sürmüşlerdir: "Hepimiz Amerika'nın bu kısmına tek ve aynı amaç ve hedefle, yani, Lordumuz İsa'nın krallığını iletirmek ve saf halindeki İncil'in özgürlüklerinin barış içinde keyfini çıkarmak için geldik." Püritenler insani otoritenin ötesinde doğrudan Tanrı'ya ve onun vahyedilmiş kelamına bakmaya çalışmışlardır. Hürmetkar oldukları tek insani yöneticiler halk tarafından özgürce seçilmiş olanlardı. Püritenlerin Tanrı'nın kendilerinden talep ettiği görevleri tamamlama sorumlulukları güçlü, bağımsız bir karakter geliştirmelerini sağlamıştır. Bu nitelikler Amerika'da demokrasinin başarısına nihai olarak güçlü bir katkıda bulunmuştur (West 2004: 191-2). Bir anlamda, "tepenin üstündeki şehir" anlayışından söz eden püritenler kilise ve devlet arasında bir ayrıma giden felsefeye dönüşmüşlerdir.

Büyük Uyanış (Great Awakening, 1734-50), Amerika'da Aydınlanma öncesi en dikkati çeken dini harekettir. Amerika'da evanjelik düşüncenin doğuşu bu hareketle başlar. Jonathan Edwards bu hareketin teolog ve filozof öncülerinden birisidir. Bu hareket birçok kiliseyi etkilemekle birlikte, Baptistler ve Methodistler en çok etkilenenler olmuştur. Çok kısaca Büyük Uyanış, Amerikan toplumuna, geleneksel Kalvinizmin seçilmişlik düşüncesinin ötesinde, bireysel deneyimle kurtuluş imkanını vermiştir.

sında ilişkinin nasıl anlaşılacağı ile ilişkili olmuştur (Ryder 2004: 5). Amerikalıların kendilerini psikolojik olarak yeniden inşa etme sürecinde, din önemli bir olgu olmuştur. Massachusetts Valisi ve püriten John Winthrop'un "tepenin üstündeki şehir (city upon a hill)" arayışı bu durumu açıklar (Casara 1975: 21). En baştan itibaren Püritenler kendilerini yeni, özgün, özel varlıklar olarak görüyorlardı. Kendilerine Yeni Vaat Edilmiş Topraklar'ı veya Tepenin Üstündeki Şehir'i kuranlar olarak gönderme yapıyorlardı. Onların yeni dünyası Tanrı'nın iradesini cisimleştirecekti. Bu püriten anlayış daha sonra Amerikan mükemmeliyetçiliği olarak adlandırılacak şeyin tohumudur.²⁴ Bunun yanında, Püritenler daha sonra John Locke ile yetkin bir hale gelecek sözleşme (covenant) teorisini geliştirmişlerdir.²⁵ Bir diğer dikkat çekici konu New England Püritenleri arasında yaygınlık kazanan Toplulukçuluktur (Congregationalism). Bu anlayışa göre, Püritenler merkezi kilise otoritesine karşı çıkmışlar, bireysel dini toplulukların kendi dini ve toplumsal yaşamlarını sürdürecekleri ve yönetecekleri bir yapıyı savunmuşlardır²⁶ (Ryder 2004: 7,9). Bu tavır Amerikan toplumunun derin yerellik ve yerel yönetim vurgusunu sağlamlaştırmıştır.

Süreç içerisinde dini yapılar değişmekle birlikte, Protestan kiliseler ağırlıklı olarak demokratik yönetim biçimlerine doğru yönelmiştir. Keyfi iktidar korkusu Püritenleri muhtelif demokratik kurumları ve kural koyucuları kontrol etmeyi tasarlamaya ve benimsemeye götürmüştür. En dikkati çeken yeniliklerden biri 1641 tarihli Massachusetts Özgürlükler Kurulu'dur. Bu yasalar daha sonra Amerikan Haklar Bildirgesi'nde bulunacak birçok önlemi içermektedir. Bunlar çifte yargılanma, işkence ve "insafsız, barbar veya acımasız" beden cezalarına karşı yasaklamalar içermektedir. Yedi yıl sonra bu yasalar gözden geçirildi ve *The Book of the General Laws and Liberties Concerning the Inhabitants of Massachusetts* (Massachusetts Sakinlerini İlgilendiren Genel Yasalar ve Özgürlükler Kitabı) olarak basılmıştır. Bu Batı dünyasında basılan ilk hukuk metinlerinden birisidir (Hall 2013: 14,18).

24 Püritenlerin "tepenin üzerinde parlayan şehir" kurma ve mükemmel toplum arayışları, onların hiyerarşi ve Anglikanizme karşı büyük antipati duymalarının nedenidir (Engeman 2004: 3).

25 Batı düşüncesinde sözleşme felsefesi için *covenant* ve *contract* olmak üzere iki terim kullanılmaktadır. İlki, dini bir anlam taşıırken, diğeri, seküler bir anlam taşır. Türkçede her iki kelime için sözleşme karşılığı kullanıldığında bu anlam farkı hissedilememektedir. Siyasal düşünce tarihinde temel olarak Hobbes, Locke ve Rousseau'da bulunan toplumsal sözleşme teorisi, bu çerçevede bakıldığında Hristiyan teolojisi içinde yer alan *covenant* düşüncesinin sekülerleşmiş bir ifadesi olarak ele alınabilir.

26 Toplulukçu kiliselerde, Avrupa'dan farklı olarak, yerel cemaatler kendi rahiplerini işe alabilirler, işten atabilirler, kendi ayinlerini biçimlendirebilir, bütçelerini oluşturabilir, yeni bir kilise açabilir ve eskisini kapatabilir, hangi hayır kurumlarının destekleneceğini belirleyebilirlerdi. Tocqueville'e göre, toplulukçuluk Amerikan demokrasisinin ilk öğretmenidir (Engeman 2004: 2).

Doğal hukuku ve insan haklarını birleştiren argüman Amerika'da ilk kez topluluk (congregational) kiliseleri içinde kullanılmıştır. 18. Yüzyılın başlangıcında Püritenlerin bu varisleri reorganizasyon üzerine bir tartışmaya tutuşmuşlardı. Başlangıcından itibaren New England kiliseleri özerk olmuşlardı. Bununla birlikte kasabalar boyunca dostluk ve işbirliğini geliştirmek için, kiliseler, bölge birlikleri oluşturmuşlardı. 1705'de bu birliklere kiliseler ve papazlık üzerinde belirli kontrol yetkileri verme önerildi. Cemaat kiliselerini presbiteryenleştirmeye yönelik bu teşebbüsün en güçlü muhalifi John Wise art arda yayımlarıyla Topluluk kiliselerinin demokratik prosedürlerini savunmuştur. Onun 1717 tarihli *Vindication of the Government of the New England Churches* adlı eseri demokrasiyi insanın doğal haklarının temeline yerleştirir. Bu metin 18. Yüzyıl boyunca Amerika'da yayımlanan en dikkate değer metinlerden birisidir. Wise'in Avrupa Aydınlanmasının önde gelen düşünürlerinden Samuel Pufendorf'un *De Jure Natural et Gentium*'undan (Doğanın ve Ulusların Yasası) (1672) alıntı yapması önemlidir (Cassara 1975: 70). Pufendorf bu eserinde bölünebilir bir otorite vizyonu önermiştir (LaCroix 2010: 19). Wise'dan önce kimse, "insanlar olarak" bireysel haklardan, doğa durumundaki insanların eşitliği ve özgürlüğünden, yönetimin amacının insanların haksızlıklara karşı korunmasıyla sınırlanmasından ibaret olduğundan söz etmemişti (West 2004: 205).

Daha geniş olarak, Püritenler devlet iktidarının ayrıca Tanrı'nın yasası olan Doğa Hukuku tarafından sınırlandırıldığına inanıyorlardı. Doğal hukuku ihlal eden kural koyuculara meşru olarak isyan edilebilirdi. Bu düşüncenin çarpıcı bir ifadesi Massachusetts'den Samuel Nowell'in "Silahlı İbrahim" adlı vaazında bulunmaktadır: "Doğa hukuku ...insana kendini-korumasını öğretmiştir. ...Bize hem Tanrı hem de İnsan yasaları tarafından verilen Özgürlük ve Mülkiyetimize saldırıldığında kendimizi savunabiliriz." (Hall 2013: 19).

On sekizinci yüzyıl Amerika'sındaki radikal Protestanlar on yedinci yüzyıl İngiliz devrimlerine aşına olduklarından bir krala nasıl muhalefet edileceğini biliyorlardı. Jonathan Mayhew'in "Kral I. Charles'a yapılan direniş"i *Discourse Concerning Unlimited Submission*'da (1750) onaylaması kendi çağdaşlarını sadece "Tiranlık, Papazlık ve Saçmalığa karşı Özgürlük, İncil ve Common Sense tarafını tuttuğu" için değil, aynı zamanda "kölece pasif itaat ve direnmeme doktrinini" reddetmesinden dolayı şoke edici olmuştur. Aynı zamanda o "keyfi iktidarın doğal olmayan ve illegal tecavüzlerine karşı insanların doğal ve yasal haklarının" bir parçası olarak krala karşı yargılama hakkını ve sonrasında eylemde bulunmayı savunmuştur (Ferguson 1997: 44).

Protestan Reformasyonu yaygın bir (dini) haklar teorisi ve hukuku için temel sağlamıştır. Klasik Protestan teolojisi kişinin hem aziz hem de günahkar olduğunu öğretmiştir. Bir tarafta, kişi Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır ve Tanrı'ya inançla temize çıkmıştır. Her bir insan Tanrı'ya inanmak, inancını yaşamak ve hizmet için doğal özgürlükle donatılmıştır. Diğer tarafta, kişi günahkardır, şeytana ve egoizme eğilimlidir. Bu nedenle hukukun sınırlamasına ihtiyaç duyar. Protestan günah doktrinleri böylece demokratik siyasal formlara yol açmıştır. Siyasal makamlar siyasal görevlilerin günahkarlığına karşı korunmalıdır. Bununda en önemli aracı, kamu görevlilerinin makamlara sınırlı dönemlerle seçilmesi olacaktır (Witte 2011: 12).

Amerikan Aydınlanmasında Bilim

Aydınlanma çağı bir bilim ve felsefe çağıydı. Her yerde bilim insanları felsefeci, felsefeciler bilim insanıydı (Commager 1977: 1). Aydınlanma hareketlerinde görülen bilimsel düşünce ve araştırma konusundaki gelişmelere Amerika'da da rastlanmaktadır. Bilim ve özellikle de Newton bilimi Kurucu Babaların zihin dünyasının bir parçasıdır. Newton evren ve doğal düzene yönelik açıklamalarıyla tartışmasız bir şekilde Aydınlanma Çağını etkilemiş ve hayranlık uyandırmıştır.²⁷ Franklin, Newton'a hayran bir bilim insanı idi ve özellikle elektrik ile ilgili çalışmalarıyla ünlü idi. Jefferson tüm hayatı boyunca bilime yönelik gerçek bir tutkuya sahipti, Newton'un *Principia*'sı onun favori eserlerinden biriydi. Bağımsızlık Bildirgesi'ndeki "doğa yasaları" Newtoncu bir yansımayı gösterir. Hatta Jefferson'un evinde sergilediği Francis Bacon, Newton ve Locke'un tablolarını düşündüğümüzde, onun üzerindeki Newton etkisi açık bir şekilde görülebilir. Jefferson bu üç kişiyi dünyada şimdiye kadar gelmiş en büyük üç insan olarak tanımlamıştır.²⁸ John Adams, Harvard'da doğal felsefe okumuş, yerel ve ulusal yasama organlarının biçimlendirilmesi hakkındaki bir argümanda Newton'un hareket yasalarını kullandığı için onur duymuştur. James Madison, Princeton'da Newton bilimi üzeri-

27 Newton her şeyden önce bilimsel veya "deneyimsel" yöntemiyle Aydınlanma yüzyılına gidişatını belirlemiştir. Newton'un doğal felsefede gerçekleştirdiği yöntemsel yenilik filozoflar tarafından ahlak bilimlerine uygulanmaya çalışılmıştır. Newton'un keşifleri tüm gezegenleri, güneşi ve ayı mükemmel bir uyumla bir arada tutan geniş ve mükemmel bir mekanizma olarak evren anlayışını ortaya koymuştu. Newton, mükemmel bir şekilde çalışan mekanik, matematiksel bir evren anlayışı ve doğal düzenin işleyişine Tanrı'nın sürekli bir müdahalede bulunmadığı görüşleri nedeniyle çoğunlukla deist düşüncenin düşünsel babası olarak bilinir. Oysa ki Newton'un görüşleri deist analizler değildir. Onun amacı Hristiyanlığa saldırmak değildi. Ancak şu da var ki, sonradan Newton'un eserlerinin popülerleştirilmesi deizme yaramıştır.

28 Jefferson, Amerikan Başkanı seçildiğinde dahi bilime yönelik ilgisine devam etmiştir. Örnek olarak, Jefferson doğal tarihe meraklı olmuş, Beyaz Saray'da araştırma yapmak için büyük bir fosil kemik koleksiyonuna sahip olmuştu (Sweet 2009: 101). Jefferson'un daha önce yazdığı *Notes on the State of Virginia* (1787) adlı eseri doğal tarih konusunda Amerika'daki ilk önemli eserdir (Schneider 1963: 67). Ayrıca, Jefferson başkanlığı döneminde Virginia Üniversitesi'ni kurmuş ve öldüğünde de mezar taşında 'Virginia Üniversitesi'nin Babası' ifadesinin yazılmasını vasiyet etmişti.

ne çalışmış, doğa dünyası ve insan ilişkileri dünyası arasındaki paralellikler hakkında bir makale yazmıştır (Cohen 1995: 20,114). Thomas Paine de benzer şekilde bir Newtoncu idi ve doğanın temel prensiplerini yansıtan modellere inanmıştır. Ona göre, insanın görevi aklını kullanmak ve kendisini doğayla daha yakın bir uyuma getirmektir (Goetzmann 2009: 6). Benzer şekilde, Paine *Common Sense* adlı kitabında yıldız ve gezegenlerin kozmik metaforunu kullanarak, Amerika gibi bir kıtayı İngiltere gibi küçük bir adanın uydusu yapmanın doğa yasalarına aykırı olduğunu ileri sürerek Amerikan Bağımsızlığına destek çıkmıştır (Marienstrass 2000: 629).

Amerika'da bilim ve felsefe ile ilgili iki kuruma dikkat çekmemiz gerekir. İlki, 1744 yılında Benjamin Franklin tarafından kurulan Amerikan Felsefe Derneği'dir. Diğeri ise, John Adams tarafından 1780'de kurulan Amerikan Bilimler ve Felsefe Akademisi'dir. Her iki kurum başlıca olarak teorik ve pratik bilimin araştırılmasını teşvik etmiş, bilim insanları, doktorlar ve önde gelen kamusal figürlerin yanında her mezhepten din adamından oluşmuştur. John Witherspoon'un damadı ve kendinden sonraki New Jersey Koleji rektörü, Presbiteryen din adamı Samuel Stanhope Smith 1786 yılında Amerikan Felsefe Derneği'nin başkanlığına seçilmiştir. Derneğin tarihindeki dikkat çeken anılardan birisi, Jefferson'un Amerikan başkanı seçildiğinde Amerikan Felsefe Derneği başkanı olmasıydı. Aynı dönemde John Adams rakip Amerikan Bilim ve Sanatlar Akademisi başkanlığını yapıyordu (Himmelfarb 2004: 215). Amerikan Felsefe Derneği'nin kuruluşu bazen Amerikan Aydınlanmasının başlangıcı olarak görülmüştür (Commager 1977: 242). Elbette Amerika'nın bilimsel aktivitesini değerlendirirken üniversitelerin unutulmaması gerekir. Günümüz Amerika'sında da en seçkin üniversiteler arasında yer alan Harvard, Yale, Pennsylvania, New Jersey Koleji (Princeton), King's Koleji (Columbia), William and Mary Koleji, Virginia gibi üniversiteler Amerikan Aydınlanması dönemindeki dikkat çekici kurumlardır. Bu üniversiteler aynı zamanda Aydınlanma ve eğitimin neredeyse özdeşliğini gösterir. Benjamin Rush'un 1786 yılında yazdığı *Education Agreeable to a Republican Form of Government* başlıklı kitabında belirttiği gibi, "eğitim olmaksızın, insanlar haklarını bilmekten mahrumdur ve her nerede eğitim belli bir azınlığa tahsis edilmişse orada özgürlüğün ne eşit ne de evrensel olduğu söylenemez." (Goetzmann 2009: 113).

Aydınlanmanın karakteristik özelliği ampirik veya deneysel bilgi olmuştur. Modern bilim önceki çağların nihai nedenlerini ve açıklamalarını bırakmış ve bunun yerine kısmi açıklamayı getirmiştir (Cassara 1975: 49). Bu çerçevede, Amerikalılar doğal çevreyi araştırmak konusunda istekli olmuştur. Bunun için açıkçası yeterince büyük ve yeni bir kıtaya sahiptiler. Hatta Cassara'nın (1975: 20) ifade ettiği gibi, Amerikalıların doğal çevreyi araştır-

ma konusundaki gereksinimleri, onlar bilmedikleri yeni bir kıtada bir çok şey öğrenmek durumunda oldukları için zorunlu idi. Bilimsel çalışmalar ile ilgili verilebilecek bir kaç örnek şudur: Jefferson ve Washington plantasyon yönetimi konusunda çalışmalar yapmış, Benjamin Thompson barut ve savaş gereçleri üzerinde çalışmış, James Finley köprü inşaatı ile ilgilenmiş, John Linenig meteorolojik gözlemler yaparak hastalıklar ve hava durumu arasındaki ilişkileri araştırmış, Benjamin Waterhouse botanikle ilgilenmiş ve aşı konusunda ilerlemeler kaydetmiş, Christopher Colles kartografiyle uğraşmıştır (Torre 2008: 62, 110, 132).

Bu bilimsel aktivitenin bir yönü din-bilim tartışmasıdır. Mesela Harvard'dan John Winthrop depremlerin Tanrı'nın memnuniyetsizliğinin bir ifadesi değil, doğal bir fenomen olduğu yönünde bir kampanyaya başlamıştı. Ancak belirtmek gerekir ki, Tanrı'ya bu şekilde, evrenin işleyişini açıklamak için başvurulmaması zorunlu olarak ateizme gitmemiştir (Cassara 1975: 49-50). Amerikalı din adamları Tanrı'nın yarattığı evreni incelemeye özel bir ilgi göstermişler, bu araştırma zorunlu olarak din eleştirisi doğurmamıştır.

Din-bilim ilişkisiyle ilgili birkaç örnek verilebilir. Cotton Mather bir rahipti, ama aynı zamanda ateşli bir astronomi ve Kopernik sistemi öğrencisiydi. Glasgow Üniversitesi'nden fahri doktora almış, Harvard'ın rektörü olma isteği gerçekleşmemesine rağmen, Yale Üniversitesi'nin kuruluşunda aktif rol almıştır. Kendi teolojisini Newtoncu dünya görüşü ve zamanın deneysel yöntemleriyle bütünleştirmeye çalışmıştır. 1740'ların Büyük Uyanış'ının öncülerinden Jonathan Edwards tipik ve fanatik bir din adamı olmamış, Yale'de hocalık etmiş, Newton, Locke, Hutcheson ve diğer İskoç filozoflarına hayranlık beslemiştir. Kalvinist anlayışını Kartezyenizm, Lockeçu ampirizm ve Newtoncu fizikle sentezlemeye çalışmıştır. Bunun yanında bilimin sekülerizmle eşleştirilmesi genel olarak Benjamin Franklin'in şahsında somutlaşmıştır. Ancak, Franklin bir deist olmakla birlikte, sadece Üstün Varlık'a inanmakla kalmamış, öteki dünyada ödül ve cezaların adalet ve adaletsizliğe göre dağıtılacağına inanmıştır (Himmelfarb 2004: 212-4; Ryder 2004: 12). Harvard'da öğretmen ve rahip olan William Brattle (1662-1717) resmi olarak Kartezyen mantığı 1687 yılında Harvard müfredatına dahil eden kişi olmuştur. Onun yazdığı Kartezyen inceleme ve Kartezyen ilmihal en azından elli yıl Harvard öğrencilerinin mantık eğitiminin temeli olmuştur. 1687 yılından 1730 ve 1740'lı yıllara kadar Harvard'da Püritenizm ve Kartezyen mantık arasında bir ittifak olmuştur (Kennedy 1993: 3). New Jersey Koleji rektörü John Witherspoon bir din adamı olmasının yanında, Thomas Reid'in öncülük ettiği İskoç Common Sense felsefesini üniversite programına dahil etmiştir. Ateşli bir evanjelik olan Benjamin Rush Amerika'daki ilk kimya profesörü olmuştur.

Elbette, yeni bilgi alanlarının ortaya çıkması veya diğer bir ifadeyle modern bilim geleneksel kilise otoritesini ve inanç sistemini tahrip etmiştir. İnsanların Hristiyan inancının doktrinlerine bağlılığı zayıflamıştır. Doğal dünyaya yönelik ilgi en başta kilise ve rahiplerin otoritesini, diğer bir ifadeyle Katolik Kilisesi'ni alt üst etmiştir. Burada Katolik Kilisesine karşı bilimin saldırısını peşinen bir din eleştirisi veya karşıtlığı olarak okumak doğru değildir. Yukarıda görüldüğü üzere böylesine bir bilim anlayışı öncelikle din adamları arasında yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu nedenle Aydınlanma yüzyılında gelişen bilimsel araştırma ile dini inançların zayıfladığı yönündeki nedensellik ilişkisi indirgemeci bir yaklaşımdır. 18. Yüzyılda dini inançlarda iddia edildiği gibi bir gerileme söz konusuysa, bunun nedenlerine yönelik daha dikkatli bir araştırma gerekmektedir.

Sonuç

Şair ve diplomat Joel Barlow 1810 yılında Amerika için şunu yazmıştır: “Ülkemizin tarihi özgürlüğün tarihidir” (Marienstrass 2000: 627). Bu ifadenin şiirselliği bir yana bırakılırsa, Amerikan Aydınlanması, 18. Yüzyıl Batı Aydınlanmasının siyaset alanında uygulamaya döndüğü yer olarak görülebilir. Fransız Devrimi'yle kıyaslandığında, Amerika'da devrim kendi çocuklarını yememiş, devrimi bir korku ve terör dönemi izlememiştir. Bu nedenle Aydınlanmanın Amerika'da büyük bir direnişle karşılaşmadığı söylenebilir.²⁹ Hatta, Commager'in (1977: xii) ifade ettiği gibi, Amerika'da Aydınlanma sadece hayatta kalmamış, aynı zamanda zaferle sonuçlanmıştır. Amerikan Aydınlanmasının siyaset felsefesinin Lockeçu liberalizme yaslandığı konusunda yaygın bir mutabakat mevcuttur. Bunun yanında cumhuriyetçi erdem anlayışının Amerikan siyasal kültüründe özellikle Thomas Jefferson ve Anti-Federalistler üzerinden etkili olduğunu belirtmek gerekir. Bu açıdan Amerikan Aydınlanma siyasetinin liberalizme, doğal hukuka ve erdeme dayandığı söylenebilir. Burada liberalizm ve erdem bir arada olması zorunlu olarak çelişkili bir durum değildir. Sinopoli'nin (1992: 13) ifade ettiği gibi, her nerede erdem nerede varsa, orada liberalizm yoktur argümanı çok geçerli bir argüman değildir.

Amerika'nın İngiltere ile derin tarihsel, toplumsal, ekonomik ve entelektüel ilişkileri mevcut olmuştur. Bununla birlikte, Amerikan Aydınlanmasını İngiltere'ye indirgemek mümkün değildir. Entelektüel anlamda Amerikan Aydınlanmasının Lockeçu, Cumhuriyetçi ve İskoç kaynakları onun özgünlü-

²⁹ Amerikan Aydınlanması bazen bir illüzyon olarak görülmüştür. Bkz. Daniel J. Boorstin (1966), “The Myth of an American Enlightenment”, *America and the Image of Europe: Reflections on American Thought*, Cleveland and New York, Meridian Books, The World Publishing Company

ğüne veya önemine bir engel oluşturmaz. Amerikalılar bu geleneklerin hepsini ele alıp, değerlendirmişler, Amerikan toplumunun ihtiyaçlarına göre onları kendi gerekliliklerine uyarlamışlar ve geliştirmişlerdir. Wood'un (2006: 162) ifade ettiği gibi, Amerika dünyada ulusallığını sadece Aydınlanma değerlerine dayandıran tek devlet olmuştur.

Amerikalılar özellikle iki alanda yeni bir siyaset bilimi geliştirdiler. İlk olarak başta James Madison tarafından önerildiği gibi, yarı-bağımsız siyasal üniteler arasında yeni bir birlik ilkesi, yeni bir federalizm keşfetmişlerdir. Amerikalılar ayrıca yeni bir cumhuriyetçilik geliştirmişlerdir. Onlar sadece yeni haklar felsefesinin pratikte gerektirdiği cumhuriyetçi (bugünün jargonuyla demokratik) rejimle ilgilenmemişler, aynı zamanda "bu hakları güvence altına almak için" kurumların nasıl inşa edileceğine yönelik neredeyse tümüyle yeni bir anlayış ortaya koymuşlardır (Zuckert 1996: 5).

Din, Amerikan Aydınlanmasında bir çatışma unsuru olmamıştır. Yine bu açıdan Fransız Aydınlanmasıyla bir farklılık görülebilir. Din konusunun Amerika'da siyasal ve toplumsal karmaşaya yol açmaması büyük oranda Protestanlığın hakim olmasından kaynaklanır. Amerika'daki çoğulcu dini yapı varlığını sürdürebilmiştir. Hatta Anayasa herhangi bir dini anlayışı resmi din olarak benimsemediğinden, bu durum Hristiyanlığın güçlenmesine yardımcıdır. Herhangi bir korkunun olmaması dini çevrelerin serbestçe hareket etmesini sağlamıştır. Bu durum dini çoğulculuğa ve hoşgörünün yerleşmesine katkıda bulunmuştur.³⁰ Bir çok dini anlayış mevcut olmakla birlikte, Reformcu veya Kalvinist mezheplerin dalları (Toplulukçuluk, Presbiteryenizm, Babtizm gibi) yaygın dini eğilimler olmuştur. Mezheplerin çoğulcu yapısı ve inanca duyulan gereksinim yüzünden Amerikalılar için "dini özgürlük" bir anlamda zaruri olmuştur. Dini bağımlılık ve kamusal sorumluluk, akıl ve inanç çatışan unsurlar olarak görülmemiştir.³¹ Haklar Bildirgesi ile din ve devlet arasında gerçekleştirilen ayırım, dinin Amerikan toplumundaki önemini azaltmamıştır.³² Daha doğrusu din-kilise ve devlet arasındaki ayırım, din

30 Adam Smith *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde kilise-devlet ilişkilerine ve bunun zamanla değişimi üzerinde durur. Smith dini organizasyonları ve dönüşümleri ticareti tanımladığı terimlerle izah etmiştir. Ona göre, yerleşik resmi kiliseler, operasyonel olarak büyük ticari monopolle benzer. Devlet tarafından desteklenen ve rekabette korunan kiliseler uyum içinde eylemde bulunabilir ve kendi çıkarlarının peşinden gidebilirler. Smith'e göre eğer toplumda hoşgörülen sadece bir dini akım varsa, dini eğitimden korku, önyargı ve batıl inancı yayararak tehlikeli ve sorunlu bir din oluşturabilirler. Ama bunun aksine, kadın ve erkeklerin rekabet halindeki inançlar arasından seçimlerde bulunduğu özgür ve açık bir dini piyasada din canlanacaktır. Yerleşik kilisenin olmadığı toplumda bir çok dini mezhebin olacağı kuşkusuzdur. Ancak, rekabet din eğitimlerini daha çalışkan yaparken, fanatizmi de kontrol edecektir (Lambert 2003: 9).

31 Rahip Charles Backus 1788 yılında "şimdiki çağın aydınlanmış bir çağ" olduğunu deklare etmiştir. Ona göre eğer bir ülke "devrim ilkelerini" korumak ve özgür bir toplum olarak kalmak istiyorsa oranın yurttaşları hem akla hem de inanca sadık kalmak durumundadır (Meyer 1976: 165).

32 1816 yılında Başkanlıktan ayrıldıktan sonra, James Madison Anayasanın dine katkı yaptığını savunmuştur. 1819'da

ve toplum ilişkisini etkilememiştir. Dinin toplumsal önemi veya toplumdaki dini özgürlükler eleştiri konusu olmamış, hatta din siyasal ve toplumsal istikrarın bir unsuru olarak görülmüştür. Bu istikrara, din-devlet ayrımı sayesinde, din adamlarının siyasetin karmaşık dünyasından uzak kalıp saygınlık kazanmaları katkıda bulunmuştur.

Amerikan Aydınlanmasındaki en büyük zaaf yerliler ile kölelik meselesidir ve en yoğun eleştirilerden biri olmuştur. Eğer başka bir neden yoksa, ekonomi açısından yerlilerin yerinden edilmesini, yerleşimciler kendi varlıklarının ön şartı olarak görmüşlerdir. Onlara göre, yerlilerin avcılık ve geçimlik tarımla uğraşmaları daha karmaşık tarım ekonomisiyle bağdaşmazdı (Himmelfarb 2004: 219). Diğer taraftan, Thomas Jefferson Bağımsızlık Bildirgesi'nde "tüm insanların eşit yaratıldığını" ifade etmekle birlikte, bu ifade Afrikalı-Amerikalılar ve köleler nezdinde bir karşılık bulmamıştır. Hatta ilginç bir şekilde Jefferson'ın kendisinde köle sahibi biri olarak bu ifadeleri yazmıştır.³³ Benzer şekilde, Amerikan Anayasası bir anlamda Aydınlanmanın temel arzularını somutlaştırırken kölelik meselesini çözülmemiş bir mesele olarak bırakmıştır. Bununla birlikte, 18. Yüzyılda kölelikle mücadele edilmediğini söylemek elbette doğru olmayacaktır. Amerika'da köleliğe karşı muhalefet New England'da 1650'li yıllara kadar geri gider. Benjamin Rush Amerika'da ilk kölelik-karşıtı derneği kuran etkili bir aktördür. Quakerlar ve Methodistler köleliğe karşı mücadele vermiştir. 19. Yüzyılın başında köle ticareti yasaklanmakla birlikte, siyahi vatandaşların özgürlük sorunları genel olarak 20. Yüzyılın ikinci yarısına kadar çok az ilerleme göstermiştir. 18. Yüzyıl Amerika'sına baktığımızda, kölelik meselesinde kuzey ve güney arasında dikkate değer bir anlayış farklılığı söz konusu olmuştur. Başta Massachusetts olmak üzere Kuzey eyaletleri kölelik karşıtı bir tavır sergilerken, Güney eyaletleri köleliği desteklemiştir. Güney eyaletleri ekonomik yaşamları için kölelik kurumunu zaruri görmüştür. Kuzey ve Güney arasındaki bu bölünme 19. Yüzyıl Amerikan Sivil Savaşı'nın başlıca nedenlerinden biri olmuş, Abraham Lincoln'ün liderliğinde savaş sona erdiğinde, kölelik yasaklanmıştır.

Bugünün standartları açısından bir diğer eleştiri konusu demokrasi anlayışıdır. 18. Yüzyılda Amerikan Aydınlanmasının veya diğer Avrupa ülkelerinin demokrasi iddialarına rağmen, demokratik süreçlerin işleyişinde eksiklikler vardır. En önemli eksiklik demokratik temsilde yaşanmıştır. Oy verme

bir arkadaşına yazdığı mektupta şunu gözlemler: "Devrimden beri dini eğitimlerde artış gözlemlenmektedir." Ona göre, kilisenin devletten tümüyle ayrılmasıyla kiliselerin ve insanların sadakatinin sayısı, çalışkanlığı ve ahlakı artmıştır (Lambert 2003: 288).

33 Ancak yine de Frederick Douglass 1852 yılında, Dr. Martin Luther King 1963 yılında siyahi insanların haklarını savunurken Bağımsızlık Bildirgesi'ne ve Anayasa'ya gönderme yapmışlardır (Bernstein 2009: 170-1).

hakkı büyük ölçüde mülkiyet sahibi sınıflara tanınmıştı. Fiili olarak bu bazı toplumsal kesimlerin kamusal tartışmalardan dışlanması anlamına gelmekteydi. Diğer yandan, kadınların kamusal hayata katılması 18. Yüzyılda belli gelişmeler göstermekle birlikte, bu gelişmeler demokratik toplum gereklerini karşılamaktan uzaktı.

Amerikan Aydınlanmasının nasıl yorumlanması gerektiği başlı başına bir akademik disiplin konusu haline gelmiştir. Burada ayrıntılarına girmek imkansız olduğundan sadece bir kaç başlığa değinilebilir. Amerikan Aydınlanması 20. Yüzyılın başlarında ilerlemeci³⁴ bir yorumla ele alınmıştır. Burada Amerika'nın kuruluşu o dönemin seçkinlerinin kendi kişisel-çıkar arayışlarının bir yansıması olarak görülmüştür.³⁵ Sonrasında Amerikan Aydınlanması Lockeçu liberal³⁶ veya cumhuriyetçi-liberal³⁷ karşıtlığı perspektifinde yoğun bir analize tabi tutulmuştur. Daha yakın zamanlarda İskoç felsefesinin etkisi³⁸ üzerinde dikkat çekici bir literatür oluşmuştur. Amerikan Aydınlanmasında ortaya çıkan Amerikan siyasal yapısının istikrarı bu yapı inşa edilirken çok farklı gelenekleri bir şekilde içselleştirmesinden kaynaklanmıştır. Diğer bir ifadeyle, Amerikan Aydınlanması tüm bu yorumları doğrulayacak niteliklere sahiptir ve bu Amerikan federalizminin bir avantajıdır. İlginç bir şekilde Türkiye'de Amerika denince akla çoğunlukla liberal-kapitalist bir Amerika fotoğrafı gelmektedir. Sosyal bilimler indirgeme tuzağından kurtularak siyasal düşünce mirasının farklılıklarını ve derinliklerini dikkatli bir şekilde ortaya koymalıdır.

34 Charles Beard'in *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States* (1921, New York, The Macmillan Company) adlı kitabı bu yaklaşımın öncü metnidir.

35 Bu makalede konunun sınırlandırılması zorunluluğu nedeniyle Amerikan Aydınlanmasının ekonomik hikayesi üzerinde durulmamıştır. Amerikan Anayasası ile gerçekleştirilen federasyon birliğinde ekonomik faktörler etkili olmuştur. Bu çerçevede üzerinde durulan konulardan birisi, bağımsızlık savaşının Amerika'yı içine soktuğu önemli bir miktarda borcu, Federalist yazarlarından Hamilton'un dehasıyla güçlü bir birlik bağı ile karşılamak olmuştur. Bu borç ancak bir birlikle döndürülebilirdi. Diğer taraftan, Amerika'daki ekonomik yaşamın para, banka (Amerika'da 1780'de hiç banka yokken, 1803'te 53 banka olmuştur), kredi, piyasanın oluşumu, ticaret toplumu açısından gelişimi ve bunların siyasi, toplumsal ve entelektüel etkileri Aydınlanma çalışmalarını tamamlayan çalışmalardır. Bu konuda bkz., J. R. Torre (2008), *The Enlightenment in America, 1720-1825 Volume I Economy and Finance Politics*, London, Pickering and Chatto

36 Bkz. Louis Hartz (1955), *The Liberal Tradition in America An Interpretation of American Political Thought since the Revolution*, New York, A Harvest Book

37 Bkz. J.G.A Pocock (1975), *The Machiavellian Moment Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton and Oxford, Princeton University Press; Bernard Bailyn (1977), *The Ideological Origins of the American Revolution*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press; Gordon Wood (1998), *The Creation of the American Republic, 1776-1787*, Chapel Hill, The University of North Caroline Press

38 Bkz. Garry Wills (1978), *Inventing America: Jefferson's Declaration of Independence*, Garden City, New York, Doubleday & Co.; Douglass Adair (1974), *Fame and the Founding Fathers: Essays by Douglass Adair*, Edited by Trevor Colbourn. New York, W. W. Norton & Co.; Jean Yarbrough (1998), *American Virtues: Thomas Jefferson and the Character of A Free People*, Lawrence, University Press of Kansas

Kaynaklar

- Bernstein, R. B. (2009), *The Founding Fathers Reconsidered*, Oxford and New York, Oxford University Press
- Cassara, E. (1975), *The Enlightenment in America*, Boston, Twayne Publishers
- Cohen, I. B. (1995), *Science and the Founding Fathers: Science in the Political Thought of Jefferson, Franklin, Adams, and Madison*, New York, London, W.W. Norton Company
- Commager, H. S. (1977), *The Empire of Reason How Europe Imagined and America Realized the Enlightenment*, New York, Anchor Press
- Engeman, T. S. (2004), "Introduction", *Protestantism and the American Founding*, Edited by T.S. Engemen and M.P. Zuckert, Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press: 1-19
- Epstein, D. F. (1984), *The Political Theory of the Federalist*, Chicago and London, The University of Chicago Press
- Ferguson, R. A. (1997), *The American Enlightenment 1750-1820*, Cambridge, Harvard University Press
- Ferguson, R. A. (2004), *Reading the Early Republic*, Cambridge, Harvard University Press
- Frey, R. G. (2006), "Moral Sense Theory and the Appeal to Natural Rights in the American Founding", *Liberty And American Experience in the Eighteenth Century*, Edited by D. Womersley, Indianapolis, Liberty Fund: 275-318
- Fruchtman, J. (2000), "Common Sense", *A Companion to the American Revolution*, Edited by J. P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers: 254-257
- Gay, P. (1976), *The Enlightenment: An Interpretation The Rise of Modern Paganism*, New York, Alfred A Knopf
- Goetzmann, W. H. (2009), *Beyond the Revolution A History of American Thought from Paine to Pragmatism*, New York, Basic Books
- Hall, M. D. (2013), *Roger Sherman and the Creation of the American Republic*, Oxford and New York, Oxford University Press
- Hamowy, R. (2000), "The Declaration of Independence", *A Companion to the American Revolution*, Edited by Jack P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers: 258-261
- Harris, A.L.; Kidd, T.S. (2012), *The Founding Fathers and the Debate over Religion in Revolutionary America*, Oxford and New York, Oxford University Press
- Himmelfarb, G. (2004), *The Roads to Modernity The British, French and American Enlightenments*, New York, Alfred A. Knopf
- Holmes, D. L. (2006), *The Faiths of Founding Fathers*, Oxford and New York, Oxford University Press
- Kennedy, R. (1993), "The Alliance Between Puritanism and Cartesian Logic at Harvard, 1687-1735", *The American Enlightenment*, Edited by F. Shuffelton, New York, University of Rochester Press: 3-26
- Koch, A. (1965), *The American Enlightenment The Shaping of the American Experiment and a Free Society*, New York, George Braziller
- LaCroix, A. L. (2010), *The Ideological Origins of American Federalism*, Cambridge, Massachu-

- setts, Harvard University Press
- Lambert, F. (2003), *The Founding Fathers and the Place of Religion in America*, Princeton and Oxford, Princeton University Press
- Lerner, R. (1994), *Revolutions Revisited Two faces of the Politics of Enlightenment*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press
- Lutz, D. S. (2000), "State Constitution-Making, through 1781", *A Companion to the American Revolution*, Edited by J. P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers: 269-280
- Marienstras, E. (2000), "Liberty", *A Companion to the American Revolution*, Edited by J. P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers: 627-632
- May, H. F. (1976), *The Enlightenment in America*, New York, Oxford University Press
- May, H. F. (1970), "The Problem of the American Enlightenment", *New Literary History*, Vol. 1, No. 2, A Symposium on Periods (Winter, 1970), pp. 201- 214
- Meyer, D. H. (1976), "The Uniqueness of the American Enlightenment", *American Quarterly*, Vol. 28, No. 2, Special Issue: An American Enlightenment (Summer, 1976), pp. 165-186
- Pangle, T. L. (1988), *The Spirit of Modern Republicanism The Moral Vision of the American Founders and the Philosophy of Locke*, Chicago and London, The University of Chicago Press
- Rutland, Robert A. (2000), "Bills of Rights and the First Ten Amendments to the Constitution", *A Companion to the American Revolution*, Edited by Jack P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers: 265-268
- Ryder, J. (2004), "Early American Philosophy", *The Blackwell Guide to American Philosophy*, Edited by Armen T. Marsoobian and John Ryder, Malden MA, Blackwell Publishing: 3-21
- Schneider, H. W. (1963), *A History of American Philosophy*, New York and London, Columbia University Press
- Sinopoli, R. C. (1992), *The Foundations of American Citizenship Liberalism, The Constitution and Civic Virtue*, New York and Oxford, Oxford University Press
- Sweet, T. (2009), "Jefferson, Science, and the Enlightenment", *The Cambridge Companion to Thomas Jefferson*, Edited by F. Shuffelton, Cambridge, Cambridge University Press: 101-113
- Thompson, C. B. (2006), "James Madison and the Idea of Fundamental Law", *America and Enlightenment Constitutionalism*, Edited by Gary L. McDowell and Johnathan O'Neill, New York, Palgrave Macmillan: 243-263
- Torre, Jose R. (2008), *The Enlightenment in America, 1720-1825 Volume 4 Science and Technology Social Sciences*, London, Pickering and Chatto
- West, T. G. (1988), "The Classical Spirit of the Founding", *The American Founding Essays on the Formation of the Constitution*, Edited by J.J. Barlow, L.W. Levy, K. Masugi, New York, Greenwood Press: 1-56
- West, T. G. (2004), "The Transformation of Protestant Theology as a Condition of the American Revolution", *Protestantism and the American Founding*, Edited by T.S. Engemen and M.P. Zuckert, Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press: 187-223
- White, M. (1987), *Philosophy, The Federalist, and the Constitution*, New York and Oxford, Oxford University Press

- Witte, J. Jr.; Nichols, J. A. (2011), *Religion and the American Constitutional Experiment*, Boulder, Westview Press
- Wood, G. S. (2006), "The American Enlightenment", *America and Enlightenment Constitutionalism*, Edited by G. L. McDowell and J. O'Neill, New York, Palgrave Macmillan: 159-175
- Wootton, D. (2006), "Liberty, Metaphor, and Mechanism: Checks and Balances and the Origins of Modern Constitutionalism", *Liberty And American Experience in the Eighteenth Century*, Edited by D. Womersley, Indianapolis, Liberty Fund: 209-274
- Zuckert, M. P. (1996), *The Natural Rights Republic Studies in the Foundation of the American Political Tradition*, Indiana, University of Notre Dame Press
- Zuckert, M. P. (2004), "Natural Rights and Protestant Politics", *Protestantism and the American Founding*, Edited by T.S. Engemen and M.P. Zuckert, Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press: 21-75